

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра обліку і оподаткування

Буряк Ольга Володимирівна

**ОБЛІК І АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ**

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Виконав:
студент гр. ОПДм - 21
Буряк О. В.

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доцент Мельничук І. В.

(підпис)

Дипломну роботу допущено до
захисту

«___» _____ 2019 р.

В.о. зав.кафедри

доц., к.е.н. Починок Н. В.

Прізвище, ініціали (підпис)

Тернопіль – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ	6
1.1. Економічна суть дебіторської заборгованості.....	6
1.2. Класифікація дебіторської заборгованості в обліку і звітності.....	13
1.3. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості.....	22
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ	34
2.1. Методика і організація обліку дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги.....	35
2.2. Облік іншої поточної дебіторської заборгованості	42
2.3. Методика обліку довгострокової дебіторської заборгованості та порядок її списання	49
Висновки до розділу 2	55
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ	57
3.1. Мета, завдання та джерела інформації аналізу дебіторської заборгованості.....	57
3.2. Методика проведення аналізу дебіторської заборгованості.....	64
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність теми. Дебіторська заборгованість є важливою складовою оборотних активів, яка має прямий вплив на формування наявних грошових коштів та ліквідність підприємства. Тому в сучасних умовах господарювання для підприємств дуже важливо встановити нормальні цивільно-правові відносини з дебіторами, які забезпечать оптимальний рівень оборотності коштів підприємства. Разом з тим, з розвитком конкуренції підприємства змушені погоджуватись на відстрочку платежів, у результаті чого з'являється дебіторська заборгованість.

Питання врегулювання суб'єктами господарювання дебіторської заборгованості є однією з основних тем бухгалтерського обліку і для багатьох вчених-економістів є об'єктом їхнього наукового дослідження. Таким чином, над даною ділянкою обліку працювали такі вчені-економісти як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Я.Д. Крупка, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, К. С. Сурніна та ін. Подальшого дослідження потребують вартісне вираження дебіторської заборгованості в умовах інфляційної економіки, правильне відображення їх в бухгалтерському обліку та у фінансові й податкові звітності. Отже, дана ділянка обліку має свої особливості, що вимагають детального вивчення і визначають її актуальність.

Мета дослідження. Мета дипломної роботи полягає у визначенні економічної суті дебіторської заборгованості з метою її теоретичного обґрунтування та узагальнення методики обліку та аналізу з урахуванням чинних вимог законодавчо-нормативної бази.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання дослідження:

- визначити економічну суть поняття «дебіторська заборгованість»;
- дослідити й узагальнити класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості для відображення її в обліку та звітності;
- визначити порядок визнання та оцінки дебіторської заборгованості;
- дослідити методичні та організаційні засади обліку дебіторської заборгованості відповідно до чинного законодавства;
- розглянути методику аналізу дебіторської заборгованості.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні підходи з відображення дебіторської заборгованості в обліковій системі та звітності підприємства.

Об'єктом дослідження є господарські операції з обліку дебіторської заборгованості на підприємствах України, і зокрема, ТзДВ «Галія».

Методи дослідження: індукції та дедукції, аналізу й синтезу, діалектичний метод, групування і порівняння, метод наукової абстракції, вибіркового обстеження, принцип системності, структурно-функціональний метод, логічний, метод економічної теорії тощо. Для обробки даних було використано методичні прийоми: узагальнення, огляд, документальна перевірка, аналітичні групування, коефіцієнтний аналіз.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в тому, що в результаті опрацювання теми дослідження, теоретично обґрунтовано визначення поняття «дебіторська заборгованість»; одержано ряд пропозицій та практичних рекомендацій щодо покращення методики й організації обліку дебіторської заборгованості; узагальнено методику аналізу дебіторської заборгованості із застосуванням аналітичних процедур.

Практична значущість отриманих результатів. На основі проведеного дослідження було удосконалено класифікацію дебіторської заборгованості в цілях управління оборотністю грошових коштів і платежів підприємства, надані пропозиції щодо покращення методики та організації обліку дебіторської заборгованості, узагальнено методику проведення аналізу дебіторської, що можуть бути використанні як в діяльності ТзДВ «Галія», так і на інших підприємствах України.

Інформація про апробацію результатів роботи та публікації. Результати дослідження опубліковано в Збірнику тез кафедри обліку у виробничій сфері (травень, 2019 р.) та Збірнику тез кафедри обліку і оподаткування (листопад, 2019 р.).

Обсяг та структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, переліку використаних джерел, додатків.

У вступі роботи розкрита актуальність теми дослідження, мета, об'єкт дослідження та дається короткий зміст дипломної роботи.

В **першому розділі** розкриваються питання економічної сутті та класифікації дебіторської заборгованості підприємства, а також порядок її визнання та оцінки.

У **другому розділі** висвітлені питання методики та організації обліку поточної та довгострокової дебіторської заборгованості, порядок її списання, а також методику відображення інформації про дебіторську заборгованість в фінансовій звітності відповідно до чинного законодавства.

Третій розділ дипломної роботи розкриває основні завдання та етапи аналізу дебіторської заборгованості, узагальнює методику аналізу дебіторської заборгованості з використанням 5 етапів аналітичних процедур.

У висновках подані пропозиції щодо трактування дебіторської заборгованості в системі обліку та звітності, узагальнення її класифікації, вдосконалення методики й організації обліку і аналізу дебіторської заборгованості на підприємствах України, і зокрема на ТзДВ «Галія».

Повний обсяг роботи становить 88 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 11 таблиць, 14 рисунків, список літератури з 84 найменувань, 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

1.1. Економічна суть дебіторської заборгованості

Створення нормальних умов співпраці між виконавцем та замовником забезпечує ефективне функціонування підприємства, що характеризується оптимальним обсягом вільних обігових коштів, високою ліквідністю активів платоспроможністю. Для ведення успішної виробничо-господарської діяльності будь-якого підприємства важливим питанням є встановлення ним цивільно-правових відносин з його покупцями та замовниками, іншими дебіторами. Все це забезпечить безперервний процес постачання, виробництва, ритмічність у сфері збуту (реалізації) продукції покупцям. Однак, в сучасних умовах все спостерігається дефіцит грошей, а вимоги конкуренції змушують погоджуватися на відстрочку платежів, у результаті чого з'являється необхідність управління та контролю за величиною дебіторської заборгованості на основі обліково-аналітичної інформації.

Питання теоретичного обґрунтування обліку дебіторської заборгованості розглядали багато вчених. Вагомий внесок зробили Ф. Ф. Бутинець [11; 12], Г. В. Власюк [13], С. Ф. Голов [15; 16], З. В. Задорожний [26; 80], Я. Д. Крупка [80], М. В. Кужельний [34], Л. Г. Ловінська [38], Г. Нашкерська [52; 53], М. С. Пушкар [69], К. С. Сурніна [75], Н. М. Ткаченко [78] та ін. Аналіз наукових літературних джерел показав, що існує велике розмаїття поглядів науковців на проблему визначення економічної суті дебіторської заборгованості. Багато авторів це поняття трактують по-різному.

Виникнення дебіторської заборгованості пов'язане з тим, що дуже рідко відбувається одночасне виконання двома сторонами зустрічних договірних зобов'язань. Зазвичай, спочатку свої зобов'язання виконує одна зі

сторін, внаслідок чого у неї виникає право вимоги компенсації за заборгованістю, яка виникла у формі, обумовленій договором, а в іншій сторони – обов'язок оплатити (погасити) цю заборгованість. Тобто у бухгалтерському обліку у першій сторони у складі господарських засобів виникає актив у вигляді заборгованості дебітора (до одержання), яка називається дебіторською, а в іншій сторони виникає зобов'язання перед кредиторами погасити заборгованість, яка називається кредиторською (рис. 1.1).

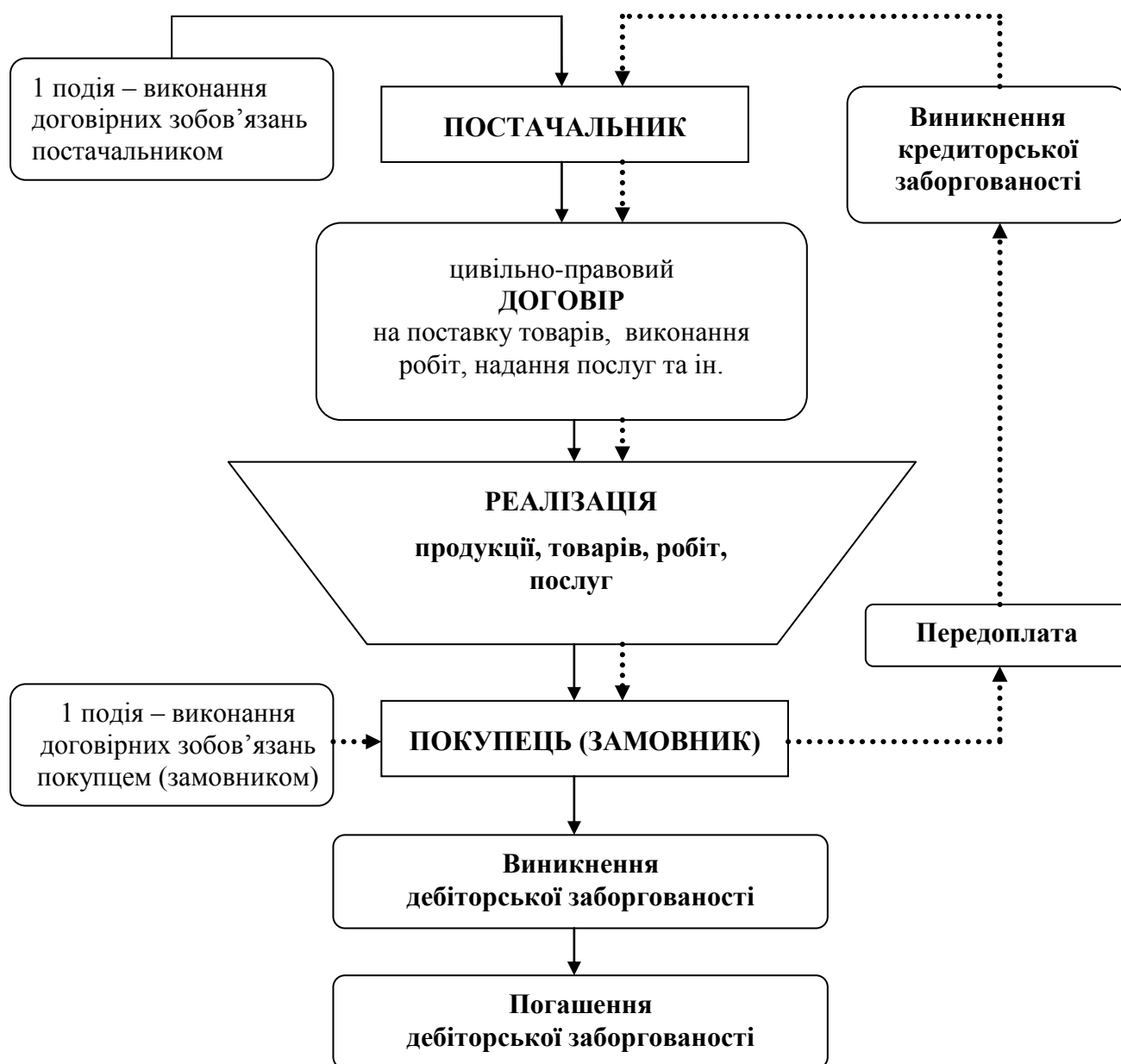

Рисунок 1.1. Виникнення дебіторської заборгованості.

Таким чином, дебіторська заборгованість виникає внаслідок того, що після того, як право власності на товари, роботи, послуги переходить до від підприємства-постачальника до підприємства-покупця (замовника), у останньої сторони виникає зобов'язання з оплати, зустрічних поставок тощо.

Узагальнивши, можна виділити наступні умови виникнення дебіторської заборгованості:

- 1) приймання товарів зі зміною права власності – після оформлення відповідних документів на відвантаження продукції, товарів;
- 2) передача акта про приймання-передачі виконаних робіт, акта здачі-приймання наданих послуг – після підписання актів;
- 3) інші умови, які передбаченні в договорі на поставку окремо щодо моменту виникнення дебіторської заборгованості.

Зменшення ймовірності виникнення дебіторської заборгованості, на думку А. О. Бірюкова, можуть забезпечити наступні кроки:

- комплексна перевірка контрагента на початковому етапі співробітництва;
- подальший юридичний супровід угод;
- фінансування дебіторської заборгованості;
- облік, контроль, оцінка ефективності дебіторської заборгованості;
- стягнення простроченого боргу;
- претензійна робота з недисциплінованими дебіторами [5, с. 251].

Отже, у відносинах між партнерами важливе значення має дотримання встановлених договірних домовленостей, зокрема у сфері строків проведення розрахунків та умов постачання товарів. Для ефективної роботи кожного підприємства необхідно дотримуватись діючих умов щодо зобов'язань і розрахунків, не допускати прострочення договірних зобов'язань, що призведе до зменшення як дебіторської, так і кредиторської заборгованості.

В економічній літературі існує значна кількість трактувань поняття «дебіторська заборгованість». Так, Н. О. Матицина зазначає, що дебіторська заборгованість – це розмір неспроможності суб'єкта підприємницької

діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку оплати їх [42, с. 38].

На наш погляд, таке визначення не зовсім коректне, оскільки не завжди дебіторська заборгованість означає неспроможність підприємства-покупця оплати товари, роботи, послуги, існують й інші причини несплати дебіторської заборгованості:

- переоформлення передачі товарів, робіт, послуг в кредит;
- можливість використання для оплати векселів, інших цінних паперів;
- виявлення фінансових можливостей для надання покупцю комерційного (товарного) кредиту;
- використання існуючих форм рефінансування заборгованості.

Вважаємо, що В. Лінніков дав неоднозначне визначення дебіторської заборгованості: «заборгованість юридичних або фізичних осіб, що виникла в процесі господарської діяльності певного підприємства, організації чи установи» [70], адже в процесі господарської діяльності може виникати як дебіторська, так і кредиторська заборгованість. Разом з тим, подібне трактування дебіторської заборгованості як боргу (зобов'язань) зустрічаються й в інших авторів, а саме: В. Г. Золотогорова [28], А. М. Мороза [82], Н. М. Грабова [19], Н. М. Ткаченко [78], С. Ф. Голов [15]. При цьому справедливо зазначити, що дані автори вказує приналежність боргу підприємству в результаті господарських відносин з ним.

Існує в економічній літературі трактування дебіторської заборгованості як кошти в розрахунках або заборгованість інших підприємств і окремих осіб підприємству. Такий підхід висловлюють В. Г. Макаров, М. С. Білоусов [40], М. В. Дембінський [21]. Тобто, автори дебіторську заборгованість трактують як не оплачені в зазначений термін розрахунки з покупцями та замовниками, а також розрахунки з іншими дебіторами.

Палій В. Ф., Палій В. В. [54] характеризують дебіторську заборгованість як вкладення в обігові кошти. Подібне визначення подає Г. Г.

Кірейцев, який вважає, що «дебіторська заборгованість – це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних та юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг» [30]. Однак, дані визначення не повні, оскільки відповідно до чинного законодавства дебіторська заборгованість має не лише оборотний характер, а може відноситись й до необоротних активів (довгострокові векселі отримані, заборгованість за майно, що прийнято у фінансову оренду тощо).

Більш вдалим є визначення М. Д. Білик, а саме: «дебіторська заборгованість – це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства» [3, с. 28]. Таке визначення визначає дебіторську заборгованість з позиції об'єкта обліку, оскільки вказує на її приналежність до активів підприємства, визначає її вплив на структуру оборотних активів.

Дубровська Є. В. визначає економічну сутність дебіторської заборгованості як «неоплачені юридичними та фізичними особами послуги ... та/або вилучені кошти з кругообігу підприємства, що мають документальне підтвердження, яке надає право на отримання боргу у вигляді грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів» [24, с. 6]. Таке трактування є досить деталізованим і виступає теоретичною базою для ідентифікації дебіторської заборгованості з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз економічної думки та дослідження тлумачень дебіторської заборгованості показав, що досі не має єдиного підходу серед науковців до даної економічної категорії: визнавати її з точки зору майна (активів), або ж зі сторони виконання майнових вимог (розрахунки з дебіторами), включати її лише в склад оборотних активів чи розширяти її зміст і в сфері необоротних.

Для розкриття інформації в обліку та звітності національними стандартами передбачено наступні нормативно-правові документи:

- ✓ Цивільний кодекс України [83];
- ✓ Податковий кодекс України [55];

- ✓ Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [51];
- ✓ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [57];
- ✓ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [60] та ін.

Дані документи по-різному трактують даний об'єкт обліку (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «дебіторська заборгованість» в нормативно-правових документах України

Назва нормативного документа	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Податковий кодекс України
1	2	3	4	5
Трактування поняття «дебіторська заборгованість»	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [57].	Дебіторська заборгованість, яка не призначена для перепродажу є фінансовим активом. Її виникнення пов'язане внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові [60].	Розділяє дебіторську заборгованість на види, а зокрема: довгострокову; за продукцію, товари, роботи, послуги; за розрахунками; іншу поточну. Основна класифікаційна ознака – термін оплати [51].	Дебіторська заборгованість визначається як майнове право суб'єкта господарювання – платника податків. Розділяє безнадійну та сумнівну заборгованість [55].

У Міжнародних стандартах фінансової звітності не передбачають єдиного стандарту щодо дебіторської заборгованості, в основному її трактують як виконання договірних зобов'язань. При цьому, акцент виконання зобов'язань підприємствами-контрагентами розкривають положення МСБО 1 «Подання фінансових звітів» [50], МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» [43], МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [45].

З юридичної сторони, дебіторська заборгованість розглядається як капітал підприємства-кредитора, але не завжди його власний капітал. Лише тоді, коли під час обігу кошти повертаються у володіння підприємства-кредитора, вони або включаються в його власний капітал, або використовуються на погашення кредиторської заборгованості даного підприємства перед своїми кредиторами. Тому дебіторська заборгованість як частина майна підприємства-кредитора відноситься до її активів, які пов'язані з юридичними правами, в тому числі правом на володіння, і в залежності від джерела виникнення є власним капіталом або залученими коштами інших осіб [27].

На думку юристів-науковців, більш коректно для характеристики дебіторської заборгованості використовувати термін «майнові вимоги», тобто дебіторська заборгованість визначається як включені до складу майна підприємства його майнові вимоги до інших осіб, що є його боржниками в правовідносинах, які виникають за різних обставин [27].

Таким чином, можна зробити висновок, що в діючих нормативних документах немає єдиного визначення терміну «дебіторська заборгованість». Так, П(С)БО 10 визначає її суть як заборгованість дебіторів, таке ж визначення подають міжнародні стандарти, П(С)БО 13 визначає дебіторську заборгованість як певний вид фінансових активів, а в іншому документі зазначено лише її основні класифікаційні групи.

На нашу думку, більш конкретизованим визначенням дебіторської заборгованості як об'єкта обліку буде наступним:

дебіторська заборгованість – це частина активів, які пов'язані із зобов'язанням сплатити підприємству кошти або інші матеріальні блага внаслідок зустрічних договірних зобов'язань.

Наведене визначення розкриває економічний зміст дебіторської заборгованості з облікової сторони (актив) та відображає реальні причини її виникнення (договірні зобов'язання).

1.2. Класифікація дебіторської заборгованості в обліку і звітності

Важливим і необхідним етапом щодо її наукового пізнання і практичної націленості в сфері розробки раціональної методики обліку даної ділянки є класифікація. З метою розпізнавання та визначення дебіторської заборгованості, розробляють її види, визначаючи основні групи за термінами і об'єктами.

При наявності різних класифікаційних ознак, слід зазначити, що класифікація дебіторської заборгованості проводиться за трьома напрямками:

- 1) для бухгалтерського обліку – відповідно до діючих рахунків бухгалтерського обліку щодо дебіторів і дебіторської заборгованості;
- 2) для відображення її в фінансовій звітності – згідно з діючими статтями розкриття інформації про цей об'єкт в фінансових звітах;
- 3) для в цілях контролю і аналізу – відповідно до показників і складових формул, коефіцієнтів, що визначають рівень управління дебіторською заборгованістю та її вплив на фінансовий стан підприємства.

Проблемою діючої класифікації дебіторської заборгованості полягає в тому, що всі три напрямки можуть мати різну типологію, однак повинні відповідати одній меті – підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю.

Відзначимо, що в обліку класифікація дебіторської заборгованості чітко регулюється чинним Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією № 291 [29], тому здійснюється в жорстких межах рахунків, на відміну від країн з ринковою економікою, в яких рішення щодо класифікації її на різні види та деталізації на статтях фінансової звітності приймає фірма самостійно, а тому склад і структура дебіторської заборгованості, в залежності від рівня її суттєвості, в балансі може бути різною.

При складанні звітності, класифікація дебіторської заборгованості проводиться за такими ознаками: термін погашення; зв'язок з нормальним операційним циклом; об'єктами.

Варто наголосити, що в науковій літературі багато уваги приділяється визначенню нових класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості в сфері обліку та звітності, а саме у працях Т. А. Бутинець [10, с. 158-160], Н. М. Малюги [41, с. 54-55], Г. В. Нашкерської [52, с. 211-220; 60], В. А. Кулик [35, с. 109-117, 164], Є. В. Дубровської [24, с. 5] та ін. Ці автори пропонують змінювати діючу класифікацію та деталізувати її, однак це суперечить думці, що збільшення додаткових рахунків, субрахунків, а також кількості статей в балансі призведе до ускладнення методики обліку дебіторської заборгованості та підвищить трудозатрати при складанні звітності, а форма балансу стане громісткою та незрозумілою.

Нині класифікація дебіторської заборгованості визначена рядом нормативно-правових документів, які визначають її основні види (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Класифікація дебіторської заборгованості в нормативно-правових документах України

Назва нормативного документа	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Податковий кодекс України	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку № 291
1	2	4	5	4
Види дебіторської заборгованості	За терміном: 1) довгострокова дебіторська заборгованість; 2) поточна дебіторська заборгованість. За ступенем впевненості в її погашенні: 1) безнадійна дебіторська заборгованість; 2) сумнівний борг [57].	1) довгострокова дебіторська заборгованість; 2) дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; 3) дебіторська заборгованість за розрахунками: а) за виданими авансами, б) з бюджетом; 4) інша поточна дебіторська заборгованість [51].	1) безнадійна дебіторська заборгованість (ст. 14.1.11); 2) сумнівна дебіторська заборгованість (ст. 139.2.2) [55].	1) довгострокова дебіторська заборгованість: а) заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; б) довгострокові векселі одержані; в) інша; 2) короткострокові векселі одержані; 3) розрахунки з покупцями і замовниками; 4) розрахунки з різними дебіторами; 5) списана дебіторська заборгованість [29]

Аналіз видів дебіторської заборгованості в нормативно-правових актах показує, що існують різні класифікаційні підходи щодо її групування. Так, в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» чітко виділено види дебіторської заборгованості: за терміном; за ступенем впевненості її погашення. Відтак, за терміном дебіторська заборгованість поділяється на:

- 1) довгострокову дебіторську заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу;
- 2) поточну дебіторську заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу [57].

За ступенем впевненості в погашенні дебіторської заборгованості у П(С)БО 10 виділено:

- 1) безнадійну дебіторську заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності;
- 2) сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, відносно якої існує невпевненість її погашення боржником [57].

В решта нормативних документів ця класифікаційна ознака виділена не чітко. Зокрема, у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» виділено довгострокову дебіторську заборгованість, а щодо поточної, то є декілька статей, що розкривають її суть: а) за продукцію, товари, роботи, послуги; б) дебіторська заборгованість за розрахунками (за виданими авансами, з бюджетом); в) інша поточна дебіторська заборгованість [51].

Подібно до НП(С)БО 1 групується дебіторська заборгованість на рахунках бухгалтерського обліку, проте більш деталізовано. В межах дострокової дебіторської заборгованості виділяється а) заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; б) довгострокові векселі одержані; в) інша дебіторська заборгованість. Поточна дебіторська заборгованість групується на різних рахунках, з яких можна виділити дебіторську заборгованість за

розрахунками: а) за короткостроковими векселями одержаними; б) з покупцями і замовниками; в) з різними дебіторами [29].

В Податковому кодексі України дебіторська заборгованість розглядається з точки зору ступеня впевненості її погашення. Цим нормативним документом в ст. 14 і ст. 139 визначені поняття безнадійної і сумнівної заборгованості, а також порядок їх регулювання, обліку і оподаткування.

В міжнародних стандартах бухгалтерського обліку прийнято класифікувати дебіторську заборгованість за такими видами:

1. Accounts Receivable (дебіторська заборгованість, обсяг продажу або дебітори) – суми, що мають надійти від покупців та відображені в бухгалтерських книгах підприємства, але не підтверджені векселями, траттами або акцептами (відкриті балансові рахунки), тобто сукупна сума, що має бути виплачена торговельними боржниками.
2. Receivables (торговельна дебіторська заборгованість) – вимоги до третіх осіб на отримання в майбутньому грошей, товарів, послуг. Дана дебіторська заборгованість включає рахунки на отримання заборгованості від покупців по продажу в розстрочку, заборгованості по векселях на отримання, заборгованість робочих та службовців, заборгованість страхових компаній по усуненню майнових збитків [27].

Таким чином, в нормативно-правових документах немає єдиного підходу щодо класифікаційних ознак і видів дебіторської заборгованості. Тому дана ділянка потребує подальших досліджень в сфері узагальнення класифікаційних ознак та групування дебіторської заборгованості.

Одною з основних класифікаційних ознак дебіторської заборгованості є термін погашення і її зв'язок з нормальним операційним циклом. За цією ознакою дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну. Таким поділ є важливим для оцінки дебіторської заборгованості та управління нею, для відображення її у фінансовій та податковій звітності, а також дана класифікаційна ознака є основною для прийняття рішень на основі фінансового аналізу.

Отже, для обґрунтованих управлінських рішень на основі проведеного аналізу дебіторської заборгованості та надання відповідних пропозицій щодо управління дебіторською заборгованістю та рекомендацій з покращення фінансового стану підприємства, є об'єктивна необхідність розмежовувати дебіторську заборгованість за строком погашення.

Подібної думки притримуються Білик Д. М. [3, с. 32], Т. Євлаш [25, с. 256], В. А. Кулик [35, с. 117], однак дані автори стверджують, що потрібно виділяти довгострокову та короткострокову (а не поточну) дебіторську заборгованість. Крім того, пропонується перегрупувати складові в межах довго- та короткострокової дебіторської заборгованості (рис. 1.2).

Рисунок 1.2. Класифікація дебіторської заборгованості за терміном погашення.

На наш погляд, такий порядок виділення елементів має більш чітке співвідношення у загальній структурі довго- та короткострокової дебіторської заборгованості. Така класифікація дає змогу надає повну інформацію про вид дебіторської заборгованості та її спроможність перетворитись з фінансових

зобов'язань у гроші у певний термін і за участі певних сторін. Таким чином має розкриватись інформація щодо дебіторської заборгованості і в звітності.

Крім того, для потреб управління в внутрішньогосподарському обліку, на аналітичних рахунках і в регістрах доцільно було б виділяти:

- термінову – час погашення якої настав у даному звітному періоді;
- відстрочену – заборгованість, яку за певних умов переглянуто або ж оформлено у вигляді векселя;
- прострочену дебіторську заборгованість – час оплати якої настав у попередньому звітному періоді, а оплата не здійснена.

Важливо також прострочену дебіторську заборгованість групувати за періодами на момент складання фінансової звітності (півріччя, рік) та до настання строку позивної давності.

Досліджуючи проблеми класифікації розрахунків з дебіторами, В. В. Ковальов запропонував диференціювати дебіторську заборгованість за наступними термінами:

- ✓ 0-30 днів, 31-60 днів, 61-90 днів, 91-120 днів, понад 120 днів [31, с.138].

Частково поділяє цю думку Г. В. Нашкерська і з певними відмінностями пропонує такі часові проміжки:

- ✓ 0-30 днів, 31-60 днів, 61-90 днів, 91-365 днів та понад 365 днів відповідно [52, с. 33].

При розгляді класифікації дебіторської заборгованості залежно від часових проміжків, Т. Євлаш вважає, що необхідно робити прив'язку до 30 днів до настання довгострокової заборгованості (до 1-го року):

- ✓ 0-30 днів, 30-60 днів, 60-90 днів, 90-120 днів, 90-120 днів, 120-150 днів, 150-180 днів, 180-210 днів, 210-240 днів, 240-270 днів, 270-310 днів, 310-340 днів, 340-365 днів, понад 365 днів [25, с. 256].

Вважаємо, що такий поділ є занадто деталізованим і узагальненим. На нашу думку, таке групування дебіторської заборгованості розсіює увагу щодо управління нею, так як тут подано інформація таким чином, що до цих груп можуть включатися як поточна (короткострокова) заборгованість (до

1-го року), так і довгострокова (більше 1-го року). Разом з тим, чітко не виділено звітні періоди, граничний термін позивної давності (класифікація закінчується після 1-го року).

На нашу думку, за періодами погашення розрахунків з дебіторами слід виділяти такі види дебіторської заборгованості:

- прострочена заборгованість дебіторів строком до 6 місяців;
- від 6 місяців до 1-ого року;
- від 1-ого року до 3-ьох років (строку позивної давності).

Таке групування простроченої заборгованості дасть можливість визначити її приналежність відповідно до коротко- або довгострокової заборгованості на момент складання балансу, а також слідкувати за її терміном з метою вчасного погашення, або ж списання відповідно до вимог Податкового кодексу України.

Одним з важливих критеріїв класифікації дебіторської заборгованості є відношення до об'єктів виникнення зобов'язань (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Класифікація дебіторської заборгованості за об'єктами.

Дана класифікація ґрунтується на об'єктах обліку, які виникають в процесі виникнення операцій з дебіторською заборгованістю, що групуються на відповідних рахунках та субрахунках бухгалтерського обліку, а в кінці звітного періоду переносяться в фінансову звітність – Баланс (Звіт про фінансові результати).

Таким чином, дебіторська заборгованість відповідно до об'єктів виникнення зобов'язань, згідно з дослідженнями Т. Євлаш, має такі види:

1. Відстрочені податкові активи – сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню у наступних періодах та виникає, коли обліковий прибуток менший за податковий. Вони відображаються у балансі у складі довгострокової дебіторської заборгованості. Відстрочені податкові активи слід визнавати за довгостроковий актив, бо погашення (зарахування) цієї заборгованості відбувається після дванадцяти місяців з дати балансу.

2. Витрати майбутніх періодів – витрати, які здійснені у звітному періоді, але будуть визнані витратами у майбутніх звітних періодах згідно з принципом відповідності доходів і витрат у формі 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». Такі витрати тимчасово відображаються в окремому рядку розділу II «Оборотні активи» форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». До них можна зарахувати витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості; з освоєнням нових виробництв і агрегатів; сплачені авансом орендні платежі; оплата страхових полісів, передплатою на періодичні та довідкові видання [72, с. 134; 25, с. 256-257].

Слід зазначити, що у даному випадку виникає суперечність щодо приналежності даного виду активів до довгострокових чи короткострокових.

3. Розрахунки з бартерних операцій, адже П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачено, що дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів на певну дату. А дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [57]. Тим самим визнано,

що вимога (претензія) може виникати та внаслідок передання необоротних або оборотних матеріальних активів у обмін на матеріальні ресурси, надані послуги або виконані роботи у результаті бартерних операцій. Ця особливість вимагає виокремлення у складі дебіторської заборгованості тієї частини, яка припадає на необоротні та оборотні активи за бартерними операціями [84, с. 85-86; 25, с. 256].

Даний момент не регламентується законодавством та потребує детального вивчення. Погоджуємось з думкою Т. Євлаш про те, що доцільно в загальній класифікаційній схемі дебіторської заборгованості виділяти такий її вид, як дебіторська заборгованість за розрахунками з бартерних операцій.

З метою підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю Є. В. Дубровська вдосконалила класифікацію шляхом розмежування за двома підходами й доповнила наступними класифікаційними ознаками:

- 1) в залежності від керованості: а) керована; б) некерована – дає змогу визначати ступінь та здатність реагування об'єкта управління на управлінський вплив;
- 2) в залежності від доцільності надання відстрочки платежу: а) доцільну; б) недоцільну – дає змогу встановити конститутивні пріоритети, що відповідають цілям та завданням підприємства, щодо можливості збільшення обсягу послуг з транспортування вантажів або доцільності мінімізації кредитного ризику [24, с. 13].

Таким чином, запропоновано класифікація дебіторської заборгованості з метою управління нею, яка передбачає їх поділ залежно від функціонального призначення. Це дозволить систематизувати дебіторську заборгованість в розрізі двох найважливіших напрямів: 1) досудове врегулювання та 2) стягнення в судовому порядку. Запропоновані нами класифікація дебіторської заборгованості розкриває економічну суть різних видів дебіторської заборгованості та відповідає рахункам бухгалтерського обліку та структурі бухгалтерського балансу.

1.3. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про дебіторську заборгованість визначає П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», нормами якого керуються підприємства, організації та інші юридичні особи не залежно від форм власності при формуванні та узагальненні у бухгалтерському обліку та звітності інформації про дебіторську заборгованість. Слід зазначити, що норми П(С)БО 10 не поширюються на бюджетні установи.

Норми цього положення застосовуються з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації щодо дебіторської заборгованості, встановлених іншими П(С)БО.

У П(С)БО 10 вказано, що дебіторська заборгованість може відноситися до активу, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю [57].

Як зазначає Ф.Ф. Бутинець, в системі МСБО визнання, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості прямо не визначені. [12, с. 366] В деяких міжнародних стандартах представлені лише загальні рекомендації по розкриттю відповідної інформації у фінансових звітах.

Критерії визнання дебіторської заборгованості активом подано на рис. 1.4.

В системі Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку визнання, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості прямо не визначені. В деяких Міжнародних стандартах представлені лише загальні рекомендації по розкриттю відповідної інформації у фінансових звітах.

Проблема визнання дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах пов'язана із застосуванням гнучкої системи численних знижок.

Знижки, що надаються покупцю, поділяються на дві великі групи:

- 1) торгові знижки – це відсоткові знижки від базової ціни;
- 2) знижки за оплату в строк – це знижки залежно від строку оплати.

Саме останній вид знижок за оплату в строк і створює проблему визнання дебіторської заборгованості.

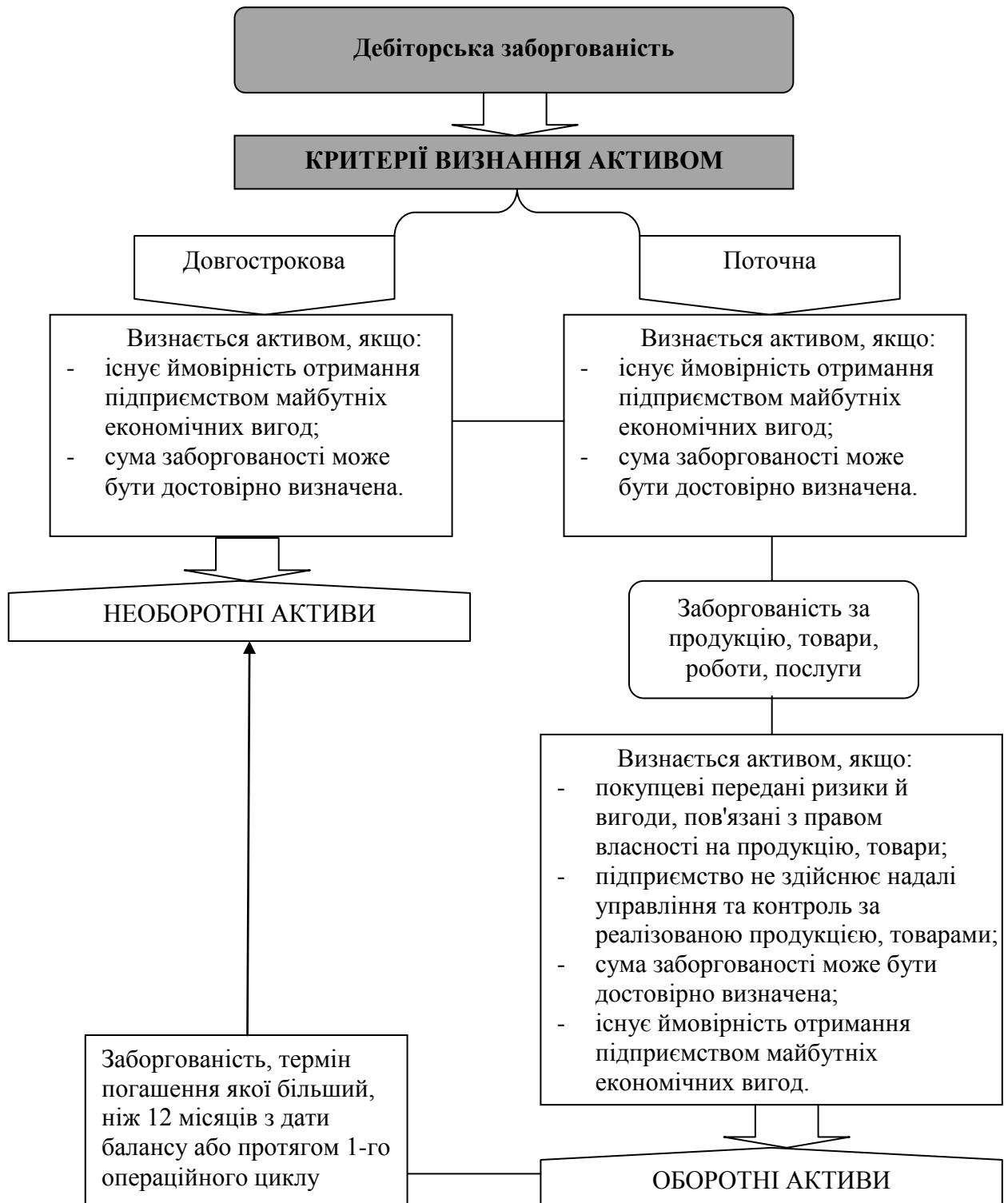

Рисунок 1.4 – Критерії визнання дебіторської заборгованості активом.

В зарубіжній практиці (переважно системи ЗПБО США) існують два методи відображення таких знижок в бухгалтерському обліку:

1. Валовий метод, який найбільш широко використовується на практиці. Суть його полягає в наступному: суми продажу та дебіторська заборгованість записуються на загальну (валову), без знижки, суму встановленого рахунку. Знижки відображаються лише тоді, коли здійснюється оплата, протягом періоду дії знижки. Для їх запису існує контррахунок до рахунку продаж, який в кінці року відображається в Звіті про прибутки та збитки як коригувальна стаття (вираховується) до загальної величини виручки від продажу. Іншою коригувальною статтею є рахунок «Повернення товарів та знижки», який також дає дебетове сальдо та відображає інформацію про суму повернених товарів або інших наданих знижок [12, с. 366].

2. Чистий метод. Суть даного методу полягає в тому, що знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф», який він повинен сплатити за придбання товару в кредит, а не за готівковий розрахунок, пізніше дії знижки [12, с. 366].

Момент виникнення дебіторської заборгованості за продукції, товари, послуги описується у П(С)БО 15 «Дохід». Згідно з цим стандартом цей вид дебіторської заборгованості є активом, якщо виконуються такі умови:

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручки) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені [61].

Згідно з НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок

минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [51].

Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду [58].

Доходи від продажу визнаються отриманими в момент продажу, незалежно від дати оплати. За тією ж сумою доходів відображається первісна (історична) дебіторська заборгованість. Проте, слід врахувати, що не всі доходи наберуть форму активів, тобто не всі заборгованості перед підприємством будуть погашені. У зв'язку з цим коли у підприємства виникає безнадійна заборгованість вона має бути вирахована зі складу доходу. Одним із способів зменшення доходу є віднесення на витрати суми безнадійної заборгованості.

Безнадійна дебіторська заборгованість – це така поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її неповерненні боржником або позовний строк якої минув [57].

Відповідно до пп. 14.1.11 ст. 14 Податкового кодексу України безнадійною є заборгованість, яка відповідає будь-якій з наведених нижче ознак:

- а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- б) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, що не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії кредитора, спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості;
- в) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у

зв'язку з їх ліквідацією;

г) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору, за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості;

г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі [55].

Під заборгованістю за зобов'язаннями, за якими минув строк позовної давності, слід розуміти заборгованість, з дати виникнення якої минуло три роки. Статтею 256 Цивільного кодексу України встановлено, що позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутись до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Статтею 257 визначено строк для захисту права за позовом особи (позовна давність), який становить три роки [83].

Відповідно до П(С)БО 10 за поточною дебіторською заборгованістю за продукцію, товари, роботи, послуги передбачено створювати резерв сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржниками. Створюючи резерв сумнівних боргів бухгалтер дотримується принципу обачності, згідно з яким потрібно запобігати завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, тобто за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачено два способи обчислення резерву сумнівних боргів:

- 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- 2) застосування коефіцієнта сумнівності [57].

При визначенні своєї облікової політики підприємство самостійно визначає спосіб оцінки резерву сумнівних боргів. Незалежно від способу величина резерву сумнівних боргів визначається як добуток суми дебіторської заборгованості за продукцію на коефіцієнт сумнівності. Різниця у способах полягає лише у тому, які суми дебіторської заборгованості беруть участь у розрахунку і як визначаються коефіцієнти сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності показує частку дебіторської заборгованості за продукцію щодо повернення якої у підприємства є сумніви. Як правило, значення коефіцієнта сумнівності зростає зі збільшенням періоду прострочення платежу. Коефіцієнт сумнівності може застосовуватися і до дебіторської заборгованості, час оплати якої ще не настав, коли є на це підстави.

Перший метод створення резерву – визначення коефіцієнта сумнівності на основі платоспроможності окремих дебіторів.

Підприємство-кредитор на дату складання фінансової звітності повинно провести вивчення платоспроможності за кожним дебітором і вивести за ними індивідуальний коефіцієнт сумнівності, за яким потім визначають суму резерву за даною заборгованістю. Підприємство вважають платоспроможним, якщо сума оборотних активів (грошових коштів, дебіторської заборгованості, виробничих запасів) є більшого або дорівнює його зовнішнім зобов'язанням (заборгованості). Про неплатоспроможність підприємства можуть свідчити відсутність грошей на рахунках в банку, наявність непогашеної вчасно кредиторської заборгованості. Сума резервів за кожним дебітором буде становити загальну суму резерву сумнівних боргів за підприємством. При цьому способі визначення коефіцієнту сумнівності він має досить суб'єктивний характер, оскільки платоспроможність будь-якого

дебітора можна визначити тільки приблизно. Ступінь достовірності результату залежить від наявності повної та правдивої інформації про дебіторів і від кваліфікації експерта [80, с. 183].

За другим методом величина резерву розраховується на основі класифікації простроченої дебіторської заборгованості шляхом множення суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

- визначенням питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- класифікацією дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- визначенням середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років [80, с. 184].

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату [66].

Для спостереження за дебіторською заборгованістю кожне підприємство може обирати будь-який період та групувати її за термінами непогашення на власний розсуд. Однак, як зазначалось раніше, найбільш доцільним періодом групування вважається період до трьох років (термін позовної давності).

Порівнюючи вищенаведені методи, можна вказати на їхні позитивні та негативні сторони. Перевага методу створення резерву виходячи з платоспроможності окремих дебіторів полягає у тому, що його розрахунок, як правило, має високий відсоток ймовірності, бо до уваги береться фінансовий стан кожного підприємства, яке має дебіторську заборгованість. Недоліками можна вважати трудомісткість розрахунку резерву за цим

методом (потрібно вникати у кожну прострочену дебіторську заборгованість за конкретним дебітором).

Створення резерву на основі класифікації простроченої дебіторської заборгованості за термінами її виникнення вимагає від бухгалтера менших затрат часу. Цей метод є менш точним. Який би метод не використовувався на підприємстві, на нашу думку, у примітках до фінансової звітності (або в додатках до річної фінансової звітності) варто розкривати інформацію про прострочену дебіторську заборгованість за термінами її виникнення.

Дебіторська заборгованість як складова елементу фінансової звітності активу має визначатися і відображатися у фінансовій звітності підприємства.

Визнання елементу звітності – це процес, який передбачає опис статті, визначення її грошової суми (оцінки), в якій елемент звітності буде відображений у відповідній формі фінансової звітності.

Грошова сума, за якою має визнаватися і відображатися дебіторська заборгованість, визначається з урахуванням таких чинників:

- оцінка дебіторської заборгованості у поточному обліку;
- оцінка дебіторської заборгованості у фінансових звітах.

Методи оцінки дебіторської заборгованості повинні забезпечити дотримання викладеного у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» одного з основних принципів підготовки фінансової звітності – принципу обачності, згідно з яким сума оцінки активів і доходів підприємства не повинна бути завищена [65].

П(С)БО 10 визначені методи оцінки дебіторської заборгованості на етапах зарахування її на баланс підприємства, при відображенні у фінансовій звітності на дату балансу і при списанні з балансу як безнадійної (рис. 1.5).

Спочатку дебіторська заборгованість приймається на баланс за історичною (фактичною) собівартістю, яка являє собою вартість переданих дебітору активів – товарів, нематеріальних активів, виконаних робіт, наданих

послуг, сум переданих грошових коштів, нарахованих до одержання відсотків та ін.

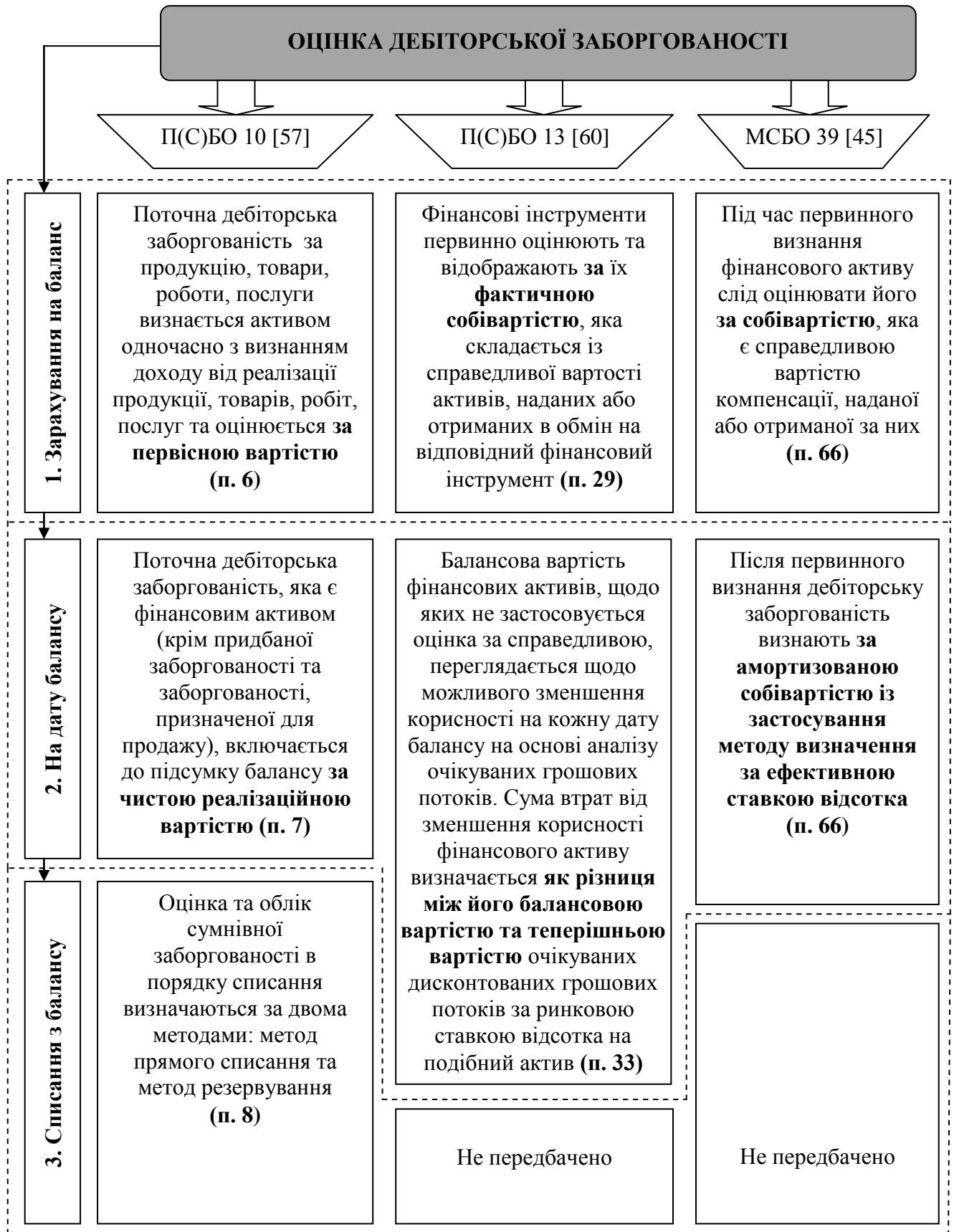

Рисунок 1.5. Методи оцінки дебіторської заборгованості.

Разом з тим, в окремих випадках сума доходу може не збігатися зі справедливою вартістю реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг. Так, якщо продукція (товари) реалізовані з торговельною знижкою або зі знижкою з обсягу, дохід визначається за меншою сумою, ніж справедлива вартість.

Дохід від реалізації продукції (товарів) зменшується також на суму повернених товарів від покупців.

Виходячи з цього, первісна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари) буде залежати від:

- надання покупцю торговельної знижки або знижок з обсягу до дати реалізації;
- надання покупцю знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців.

Поточна дебіторська заборгованість не пов'язана з реалізацією продукції (товарів), відображається за первісною вартістю.

Слід зазначити, що завищення оцінки дебіторської заборгованості супроводжується завищенням доходів, які відображаються у звітності, що може вплинути на достовірність фінансової звітності.

Стосовно оцінки дебіторської заборгованості на момент списання, то слід відзначити, що міжнародними стандартами фінансової звітності не передбачено створення резерву сумнівних боргів. На наш погляд, такий порядок не дає можливості визначати чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості на дату балансу, а також вчасно забігати збиткам, які пов'язані з неплатоспроможністю покупців. Погоджуємось з думкою Л. Г. Ловінської, яка вважає, що «метою створення зазначеного резерву є запобігання можливим збиткам у разі неплатоспроможності дебіторів і нівелювання цієї ситуації на показник прибутку» [38, с. 144].

Отже, оцінка дебіторської на момент виникнення та на дату балансу великою мірою залежить від ступеня визначеності її погашення.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження наукової літератури та опрацювання нормативних документів, дав змогу визначити економічну суть дебіторської заборгованості як об'єкта обліку, а саме: дебіторська заборгованість – це частина активів, які пов'язані із зобов'язанням сплатити підприємству кошти або інші матеріальні блага внаслідок зустрічних договірних зобов'язань. Дане визначення розкриває економічний зміст дебіторської заборгованості з облікової сторони (актив) та відображає реальні причини її виникнення (договірні зобов'язання).

2. Удосконалено порядок виділення елементів у загальній структурі довгота короткострокової дебіторської заборгованості повинна мати більш чітке співвідношення, а саме: в межах довгострокової – довгострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; довгострокові векселі одержані; інша довгострокова дебіторська заборгованість, а в короткостроковій: короткострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; короткострокові векселі одержані; інша короткострокова дебіторська заборгованість. Така класифікація дає змогу надає повну інформацію про вид дебіторської заборгованості та її спроможність перетворитись з фінансових зобов'язань у гроші у певний термін і за участі певних сторін. Таким чином має розкриватись інформація щодо дебіторської заборгованості і в звітності.

3. Для потреб управління в внутрішньогосподарському обліку, на аналітичних рахунках і в регістрах доцільно було б виділяти: термінову – час погашення якої настав у даному звітному періоді; відстрочену – заборгованість, яку за певних умов переглянуто або ж оформлено у вигляді векселя; прострочену дебіторську заборгованість – час оплати якої настав у попередньому звітному періоді, а оплата не здійснена. Важливо також прострочену дебіторську заборгованість групувати за періодами на момент складання фінансової звітності (півріччя, рік) та до настання строку позивної давності, а саме: прострочена заборгованість дебіторів строком до 6 місяців; від 6 місяців до 1-ого року; від 1-ого року до 3-ьох років (строку позивної давності).

Таке групування простроченої заборгованості дасть можливість визначити її приналежність відповідно до коротко- або довгострокової заборгованості на момент складання балансу, а також слідкувати за її терміном з метою вчасного погашення, або ж списання відповідно до вимог Податкового кодексу України.

4. Аналіз національних П(С)БО та МСФЗ щодо оцінки дебіторської заборгованості показав, що П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» визначає порядок оцінки лише для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» визначає методи оцінки для фінансових активів, подібно до порядку, який зазначений в МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Також згідно з МСФЗ не передбачено створення резерву сумнівних боргів. Крім того, у даних положеннях не має інформації щодо оцінки довгострокової дебіторської заборгованості на момент виникнення та на дату балансу. Таким чином, в сфері оцінки дебіторської заборгованості існують певні проблеми щодо оцінки довгострокової дебіторської заборгованості, а також в цих положеннях викладенні різні підходи щодо оцінки на дату балансу поточної дебіторської заборгованості та дебіторської заборгованості, яка є фінансовим інструментом.

5. Порівнюючи методи створення резерву сумнівних боргів, визначено їхні позитивні та негативні сторони. Перевага методу створення резерву виходячи з платоспроможності окремих дебіторів полягає у тому, що його розрахунок, як правило, має високий відсоток ймовірності, бо до уваги береться фінансовий стан кожного підприємства, яке має дебіторську заборгованість. Недоліками можна вважати трудомісткість розрахунку резерву за цим методом (потрібно вникати у кожен прострочену дебіторську заборгованість за конкретним дебітором). Створення резерву на основі класифікації простроченої дебіторської заборгованості за термінами її виникнення вимагає від бухгалтера менших затрат часу. Цей метод є менш точним.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

2.1. Методика і організація обліку дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги

Порядок методики й організації обліку дебіторської заборгованості на підприємствах, організаціях незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, що складають звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності) регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [57]. Це положення визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності.

Поточна дебіторська заборгованість виникає після того, як готова продукція, товари відвантажені покупцям, або ж виконані роботи і послуги передані замовнику, у зв'язку з чим процес реалізації переходить в сферу розрахунків з покупцями і замовниками.

Форми та порядок розрахунків з покупцями і замовниками визначаються заздалегідь укладеними договорами.

Основні правила укладання, виконання, припинення (розірвання) договірних зобов'язань на сьогодні регулюються двома кодексами: Цивільним кодексом України [83] та Господарським кодексом України [18].

Відповідно до ст. 202 Цивільного кодексу України під договором розуміється правочин, що є дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Залежно від кількості осіб, законодавство виділяє правочини на: односторонні; дво- чи багатосторонні (договори) [83].

Договір укладається в усній або у письмовій формі. Це може бути здійснено як шляхом складання одного документу, підписаного сторонами, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами тощо, які обов'язково повинні бути підписані стороною, що їх надсилає. Для окремих видів договорів, законодавством, встановлено їх обов'язкове нотаріальне посвідчення та державна реєстрація.

Укладання договору, як правило, складається з двох стадій:

- розгляд проекту договору;
- акцепт (згода укласти договір).

Стадія розгляду проекту договору належить до найскладніших ділянок договірної роботи, при цьому найбільшій увазі суб'єкта господарювання потребують складові (істотні умови) правочину (рис. 2.1).

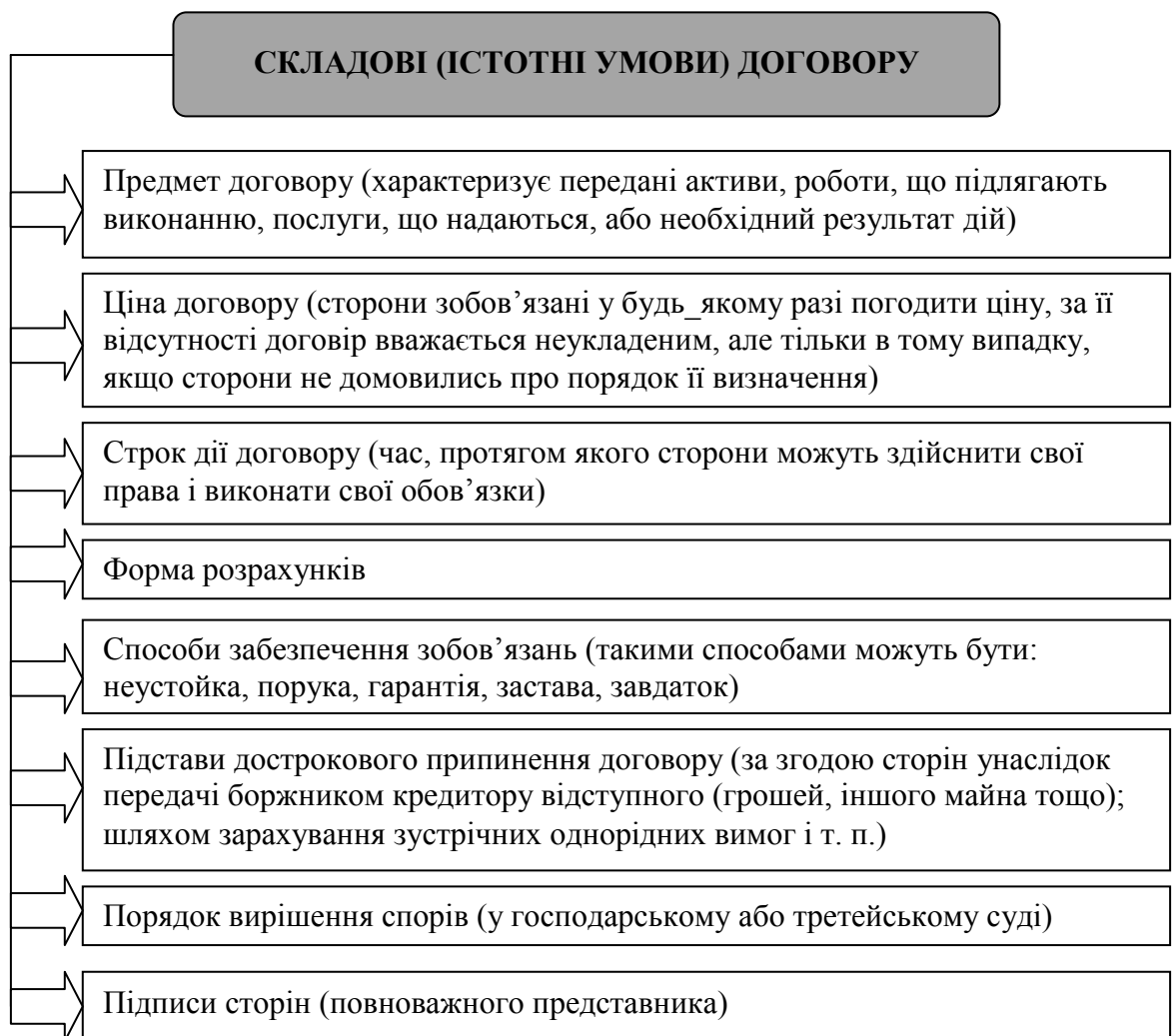

Рисунок 2.1. Етапи укладання та істотні умови договору.

Для засвідчення факту здійснення господарських операцій щодо виникнення та погашення дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах використовуються відповідні первинні документи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Первинні документи
за розрахунками з покупцями і замовниками [80, с. 181]

Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками	Розрахунки з іноземними покупцями і замовниками
<i>Виникнення дебіторської заборгованості</i>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Накладна ➤ Рахунок-фактура ➤ Рахунок ➤ Акт здачі-приймання виконаних робіт ➤ Товарно-транспортна накладна ➤ Комерційні документи ➤ Податкова накладна (в частині обліку ПДВ) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Комерційні документи (рахунки-фактури – Invoice) ➤ Транспортні накладні (залізничні, авіа накладна, товарно-транспортна накладна і т.п.) ➤ Валютно-митна декларація ➤ Платіжні документи про перерахування сум податкових та митних платежів ➤ Довідки та рахунки бухгалтерії про наявність курсових різниць
<i>Погашення дебіторської заборгованості</i>	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Виписка банку ➤ Прибутковий касовий ордер ➤ Векселі 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Виписка банку ➤ Інкасо ➤ Векселі

Для обліку розрахунків з покупцями і замовниками Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією по його застосуванню № 291 призначений рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», який має такі субрахунки:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»;

364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням» [29].

На рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» ведеться узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантаженою продукцією, товари, виконані роботи й послуги, крім

заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи та за гарантійним забезпеченням, яке виникає при здійсненні операцій з деривативами.

За дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг (у тому числі на виконання бартерних контрактів), яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів та включені у вартість реалізації, за кредитом – сума платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу, та інші види розрахунків. Сальдо рахунку відображає заборгованість покупців та замовників за одержані продукцію (роботи, послуги) [29].

На субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором [29].

Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться за кожним покупцем та замовником за кожним пред'явленим до сплати рахунком [29].

У ТзДВ «Галія» облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» з виділенням таких субрахунків:

3611 – за надані послуги;

3612 – за реалізовану продукцію;

362.1 – розрахунки з іноземними покупцями.

Узагальнена інформація по вищенаведених рахунках подається у відповідних машинограмах, оскільки облік даної ділянки автоматизовано.

Обліковим регістром за кредитом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» є I розділ Журналу № 3 та відомість 3.1, при журнально-ордерній формі – журнал-ордер № 11, а у відомості № 5 ведеться аналітичний облік розрахунків із замовниками, в якій для кожного замовника

виділяється окремий рядок, де записуються суми, які належать до оплати, отримання авансів і підсумкова сума до оплати.

Для здійснення операцій з давальницькою сировиною між замовником та виконавцем (ТзДВ «Галія») укладається договір, який є основою взаємовідносин.

На базовому підприємстві готова продукція, яка виготовлена з давальницької сировини, обліковується на рахунку 26.1.1. за матеріально-відповідальною особою. Передача готової продукції замовнику відображається за дебетом субрахунку 362.1 «Розрахунки з іноземними покупцями» і за кредитом субрахунку 701.1 «Дохід від реалізації робіт і послуг» згідно ВМД (вантажної митної декларації). Аналітичний облік розрахунків із покупцями та замовниками здійснюється у відповідних машинограмах (аналіз рахунку 36, 37 і т.п.).

На наш погляд, більш доцільно розділяти на субрахунках доходи від реалізації продукції (70.1) та наданих послуг (70.3) у наступному порядку:

Д-т 36 К-т 70.1 – пред’явлено рахунок покупцям за реалізовану продукцію;

Д-т 36 К-т 70.3 – пред’явлено рахунок покупцям за надані послуги;

Операції за іншою реалізацією, яка не пов’язана з основною діяльністю відображається наступним чином:

Д-т 36 К-т 71 – пред’явлено рахунок покупцям за відпущені матеріальні цінності, послуги;

Д-т 70, 71 К-т 64.1 – ПДВ з виконаних робіт, відпущених цінностей, послуг;

Д-т 30, 31 К-т 36 – оплата за роботи, матеріальні цінності та послуги;

Д-т 63 К-т 36 – зарахування взаєморозрахунків за бартерними операціями.

У ТзДВ «Галія» облік ведеться в розрізі кожного замовника та покупця. Дана організація є колишнє підприємство легкої промисловості в Тернополі, а у 1945 року засноване як швейна фабрика. На сьогодні підприємство співпрацює з бельгійськими, німецькими і французькими фірмами на предмет замовлення пошиття одягу (Додаток 5). З 1993 року в приміщенні фабрики облаштовано магазин для продажу власної швейної продукції.

Реалізовується здебільшого за кордоном та в містах Західної України, Донецьку (раніше), Києві.

Станом на 01.01.2019 р. у ТзДВ «Галія» дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги становила 847 тис. грн., що на 739 тис. грн. більше, ніж на цю ж саму дату попереднього 2018 року (108 тис. грн.). Варто відзначити, що у 2018 році майже на 2 млн. грн. зросли обсяги реалізації (Додаток 2), що ймовірно вплинуло на ріст дебіторів. Подібна структура дебіторської заборгованості спостерігалась і в минулих звітних періодах, однак позитивним моментом є те, що довгострокової дебіторської заборгованості у ТзДВ «Галія» в балансі не зазначено (Додаток 1). Резерву сумнівних боргів немає (Додаток 3).

ТзДВ «Галія» використовує для розрахунків з покупцями такий грошовий засіб як готівку (0,4%) лише в окремих випадках (рис. 2.2), з більшістю замовників і покупців підприємством укладені договори, відповідно до яких розрахунок за виконані роботи надходять на розрахунковий рахунок підприємства (79,7%).

Крім того, що підприємства можуть розраховуватись готівкою, в більшості випадків підприємства використовують безготівкові розрахунки.

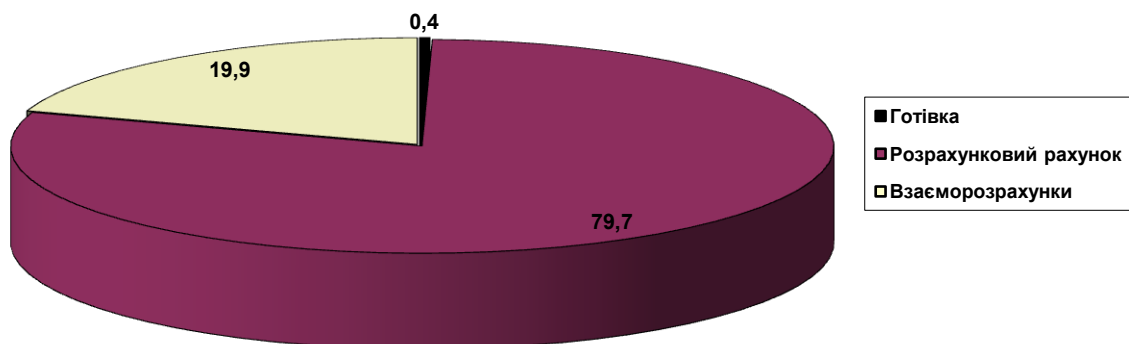

Рисунок 2.2. Структура розрахунків із замовниками ТзДВ «Галія».

Зазначимо, що ТзДВ «Галія» не використовує в своїй практиці розрахунків через оформлення векселів, акредитивів тощо. найчастіше підприємство приймає чеки або ж платіжні доручення. Однак, виходячи з того, що підприємство функціонує в ринкових умовах розглянемо можливість врегулювання дебіторської заборгованості через вексель.

Форми безготівкових розрахунків між постачальниками і покупцями регламентовані Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті № 22 [66] та Положенням про порядок здійснення банками операцій з вексями в національній валюті на території України № 508 [67].

Згідно з Положення про вексельні розрахунки № 508, вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму грошей власнику векся (векселедержателю) [66].

В практиці використовують найчастіше такі види векселів: простий і переказний. Простий вексель містить такі реквізити: найменування, строки, сума платежу, хто і кому повинен заплатити, дата і місце складання, підпис векселедавця. Переказний вексель крім цього містить назву третьої особи, яка повинна здійснити платіж.

Для обліку короткострокових векселів використовується рахунок 34 «Короткострокові векселі одержані».

На суму одержаного векся робляться записи:

Д-т 34 К-т 36, 37 – одержано вексель за виконані роботи з відстроченням оплати;

Д-т 31 К-т 34 – надійшли кошти в оплату векся.

Для обліку розрахунків вексями використовується журнал-ордер №8 і відомість № 7, а при журнальній формі - журнал № 3 і відомість № 3.4.

На думку Я. Д. Крупки, З. В, Задорожного та ін. оформлення заборгованості вексями має цілу низку безумовних позитивних наслідків [80, с. 188] (рис. 2.3).

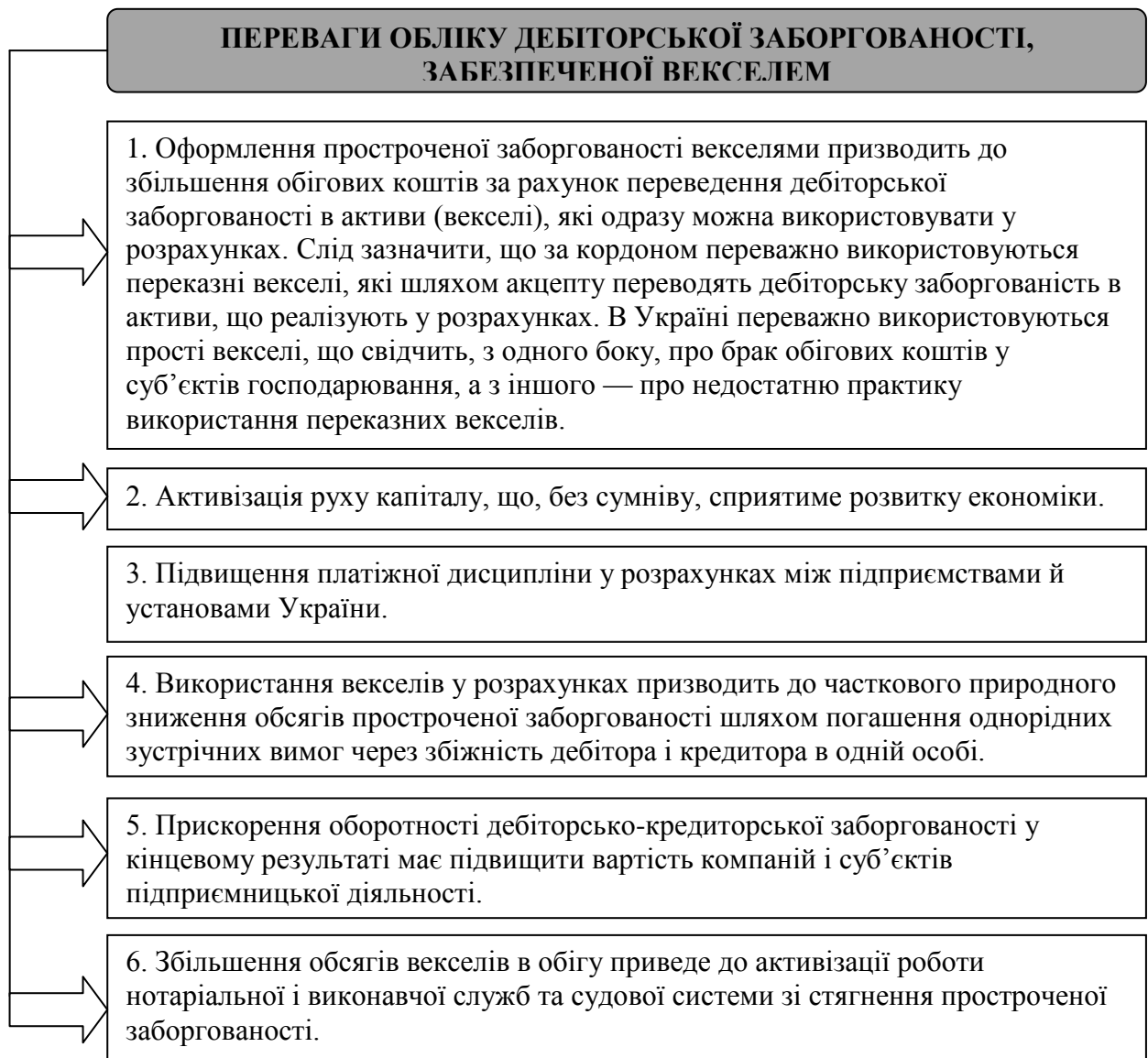

Рисунок 2.3. Переваги розрахунків векселями в процесі забезпечення дебіторської заборгованості

Як бачимо, облік дебіторської заборгованості охоплює чи малу ділянку облікового процесу. Найбільшої уваги вимагає облік розрахунків з покупцями і замовниками. Підприємство «Галія» щорічно до закінчення звітного періоду проводить інвентаризацію розрахунків, однак ми пропонуємо періодично проводити таку перевірку стану розрахунків на підприємстві як з замовниками так і з іншими дебіторами, щоб покращити управління дебіторською заборгованістю, оскільки дебіторська заборгованість – це гроші, які ми з вини дебіторів не можемо використати у виробничо-господарському процесі.

2.2. Облік іншої поточної дебіторської заборгованості

Обліково-аналітичне забезпечення управління щодо видів та суми дебіторської заборгованості, контроль та спостереження за показниками в динаміці має велике значення. за товари, роботи, послуги. Слід зазначити, що збільшення дебіторів знижує якісний рівень оборотних активів, спричиняє проблеми з швидкістю грошового потоку та є однією з основних причин банкрутства підприємств. У першу чергу ці проблеми виникають при неконтрольованому та незбалансованому розширенні господарської діяльності, а також у тих випадках, коли значний обсяг товарів та послуг реалізується в кредит з відсутністю належної системи моніторингу ефективності інкасації дебіторської заборгованості. До інших причин відносять не належний контроль за сумами, пов'язаними з іншою дебіторською заборгованістю (штрафи і нестачі при постачанні ТМЦ, заборгованості наших працівників та завданні збитки, ін.)

Для обліку розрахунків з різними дебіторами передбачено рахунок однойменний рахунок 37 і відомість № 3.2 .

Згідно з Інструкції про застосування рахунків бухгалтерського обліку № 291 на рахунку 37 ведеться облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членів кредитних спілок та за іншими операціями. За дебетом рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом - її погашення чи списання [29].

Рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» передбачає вести облік за субрахунками (рис. 2.4).

На наш погляд, наведений перелік субрахунків не є повний, адже не враховує дебіторську заборгованість за бартерними операціями. Відтак, ми пропонуємо доповнити рахунок 37 окремим субрахунком 370 «Розрахунки за бартерними операціями». Дана пропозиція виходить з того, що при

класифікації дебіторської заборгованості ми погодилися з думкою Т. Євлаш [25, с. 257] про те, що такий вид розрахунків потрібно виокремити.

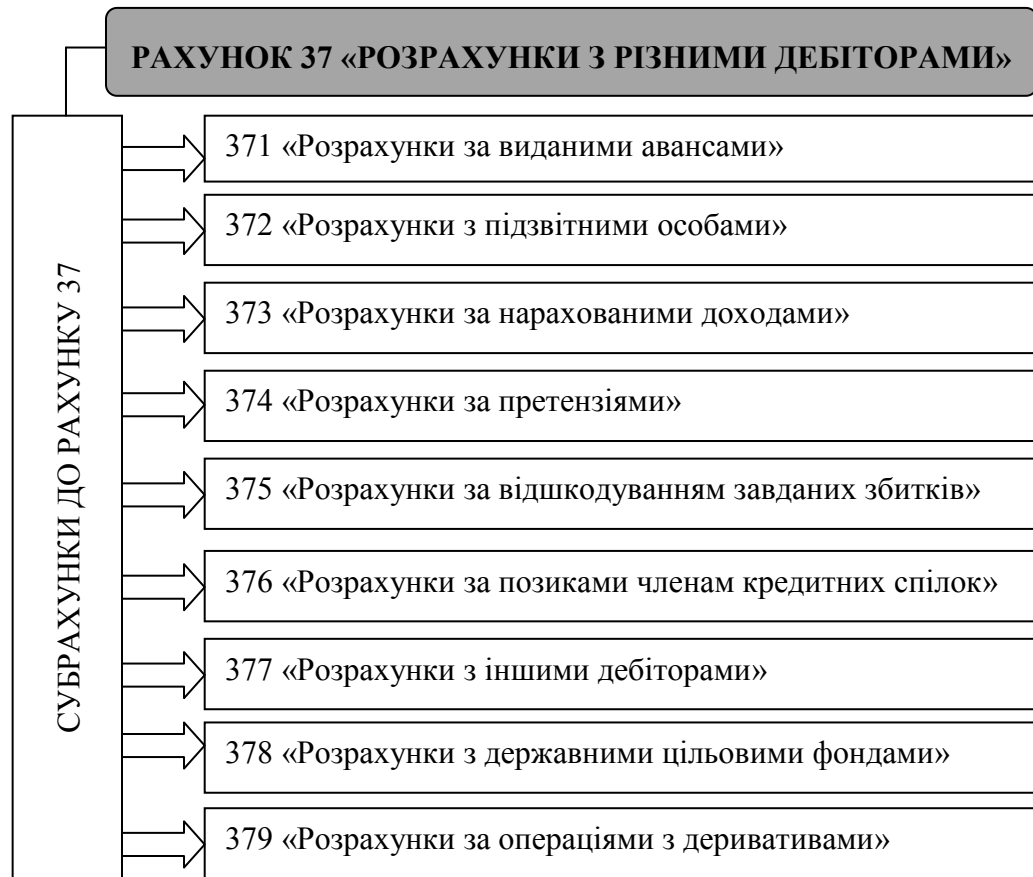

Рисунок 2.4. Синтетичний облік розрахунків з різними дебіторами.

Дебіторська заборгованість за виданими авансами (субрахунок 371) відображає суму авансів, наданих іншим підприємствам в рахунок майбутніх поставок продукції, робіт, послуг. Видача авансів обумовлена тим, що окремі організації не можуть почати виконання робіт до моменту отримання авансу від замовника. Це стосується будівельних, науково-дослідних, юридичних, аудиторських організацій та подібних до них, які вимагають від замовника часткової оплати (авансу), щоб розпочати виконання роботи на перших етапах, а також розрахунків із постачальниками в порядку передоплати за виробничі запаси [80, с. 198].

На субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами» ведеться облік розрахунків з підзвітними особами. Дебіторська заборгованість виникає в момент, коли перед від'їздом у відрядження відрядженого працівника підприємство забезпечує грошовими коштами (авансом) у розмірах,

установлених нормативно-правовими актами про службові відрядження, тобто в межах суми, визначеної на оплату проїзду, наймання житлового приміщення і добових. До закінчення третього банківського дня, наступного за днем, в якому платник податку завершує відрядження або виконання окремої цивільно-правової дії за дорученням та за рахунок особи, що надала кошти під звіт, надається звіт про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт (авансовий звіт), за формою, затвердженою наказом МФУ від 28.09.2015 р. № 841. Витрати у зв'язку з відрядженням, не підтверджені відповідними документами (крім добових витрат), працівникові не відшкодовуються.

Сальдо субрахунку може бути як дебетовим, так і кредитовим. Такі показники відображаються розгорнуто: дебетове сальдо – в складі оборотних активів (дебіторської заборгованості за виданими авансами), кредитове сальдо – в складі зобов'язань балансу підприємства.

На субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» ведеться облік нарахованих дивідендів, відсотків, роялті тощо, які підлягають отриманню. Підставою (документом) виникнення дебіторської заборгованості та реєстрації на субрахунку 373 операцій за нарахованими доходами є Бухгалтерська довідка, витяг з протоколу загальних зборів засновників, договір оренди тощо.

Нараховані відсотки, дивіденди (крім тих, які нараховуються за методом участі в капіталі) відображаються записом Дт 373 Кт 73.

У результаті здійснення виробничо-господарської діяльності між суб'єктами господарювання можуть виникати майнові суперечки в результаті пред'явлення однією із сторін іншої претензій у вигляді штрафів, неустойок, пені, а також відшкодувань сум на поточний або інші рахунки в банках, які були помилково списані або зараховані. Облік розрахунків за претензіями, які пред'явлені постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям, а також за пред'явленими їм та визнаними штрафами, пенею, неустойками ведеться у субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями».

Окремою частиною поточної дебіторської заборгованості є заборгованість за відшкодуванням завданих збитків. Облік розрахунків за відшкодуванням підприємству завданих збитків у результаті нестач і втрат від псування цінностей, нестач та розкрадання грошових коштів, якщо винуватця виявлено, ведеться на субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків». Документальною підставою відображення бухгалтерських записів на даному субрахунку є:

- в частині виникнення дебіторської заборгованості: наказ керівника підприємства або рішення суду;
- в частині погашення: прибутковий касовий ордер, виписка банку, розрахунково-платіжна відомість [80, с. 211].

Відображення виникнення дебіторської заборгованості та доходу після встановлення винної особи на суму відшкодування збитків відображається наступним бухгалтерським записом: Дт. 375 Кт 716. Відшкодування сум збитків винною особою оформляється такими документами, як Податковий касовий ордер, Виписка банку, а в обліку роблять запис: Дт 20,22,26,28,30,31 Кт 375.

Облік розрахунків за позиками членам кредитних спілок у кредитних спілках ведеться на субрахунку 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок».

Облік розрахунків за іншими операціями, облік яких не відображається на інших субрахунках рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», ведеться на субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Зокрема, це стосується розрахунків за операціями, які пов'язані із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), усі види розрахунків з працівниками (крім розрахунків з оплати праці та з підзвітними особами), інші розрахунки.

Новим у методиці обліку дебіторської заборгованості в межах рахунку 37, є облік розрахунків з державними цільовими фондами, зокрема розрахунків з тимчасової непрацездатності (субрахунок 378), а також облік

розрахунків за операціями з деривативами (субрахунок 379).

Аналітичний облік ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення. У ТзДВ «Галія» аналітичний облік ведеться у спеціальній відомості за кожним дебітором.

Як уже зазначалось раніше, якщо існує ризик її неповернення, то створюється резерв сумнівної заборгованості.

Для обліку резерву сумнівних боргів згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією щодо застосування цих рахунків призначений однойменний рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Рахунок 38 є регулюючим, контрактивним, і використовується для уточнення дебіторської заборгованості на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» і 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Порядок нарахування, створення резерву сумнівних боргів регламентується П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Розрахунок суми резерву проводиться, виходячи із сумнівної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Загальна сума такої сумнівної заборгованості ділиться на всю суму дебіторів по рахунку 36, 37 і визначається коефіцієнт. Він множиться на суму дебіторської заборгованості поточного місяця і таким чином визначається сума резерву сумнівних боргів. Нарухування цієї суми відображається в обліку по дебету рахунків 93, 94 і кредиту рахунка 38. Використовується даний резерв на списання безнадійної дебіторської заборгованості:

Д-т 38 К-т 36, 37 – списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок скоріше створених резервів.

У ТзДВ «Галія» передбачено створення цього резерву в обліковій політиці, проте станом на 30.06.2019 р. цей резерв не був створений. Вважаємо, що на даному етапі підприємству доцільно створювати цей резерв, оскільки дебіторська заборгованість в більшій частині пов'язана із розрахунками за товари, роботи, послуги, а сума заборгованості, яка перевищує термін 12 місяців становить 13 % (107 тис. грн.) із загальної суми 847 тис.грн., у зв'язку з чим знижується оборотність активів підприємства.

Відзначимо, що попри зближення бухгалтерського і податкового обліку з впровадженням Податкового кодексу, досі є протиріччя і розбіжності в сфері порядку формування і методики обліку резерву сумнівних боргів. Так, згідно з пп. 138.10.6 ПКУ поняття резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку відрізняється від резерву сумнівних боргів, визначеному нормами податкового обліку. З точки зору податкового обліку, до складу витрат можна відносити лише ту частину резерву сумнівних боргів, яка відповідає поняттю безнадійної дебіторської заборгованості із підпункту 14.1.11 ПКУ.

Таким чином, підпункт 138.10.6 ПКУ встановлює наступне обмеження: витрати на створення резерву сумнівних боргів в момент створення до витрат у податковому обліку не включаються відразу, а включаються в момент, коли відповідна дебіторська заборгованість стає безнадійною з точки зору Податкового кодексу України [55].

Отже, основна відмінність порядку формування резерву сумнівних боргів в бухгалтерському обліку від податкового регулювання полягає у визначенні суми резерву:

- з метою оподаткування сума відрахувань у резерв залежить від періоду прострочення погашення боргу,
- в бухгалтерському обліку резерв залежить від бухгалтерського стану (платоспроможності) боржника і оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково.

Як правильно визначила І. Губіна, в нормативних документах з бухгалтерського обліку процедура оцінки ймовірності погашення боргу не прописана, отже підприємство повинно прописати порядок визначення суми резерву у своїй обліковій політиці [20, с. 68].

Крім того, навіть якщо заборгованість відповідає поняттю безнадійної, то все ж доцільно, на наш погляд, відносити її на витрати саме через резерв сумнівної заборгованості.

Разом з тим, має право на існування і альтернативний варіант віднесення підприємством безнадійної дебіторської заборгованості (за умови визнання її такою згідно ПКУ) до складу своїх витрат напряму без використання резерву сумнівних боргів. В обґрунтування наведемо п. 11 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», у якому визначено, що у разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, роботи, послуги списується з активів на інші операційні витрати. Нормами цього ж п.11 П(С)БО 10 зазначено, що поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат [57]. Згідно з пп. 138.10.4 ПКУ такий вид витрат, які включають інші витрати операційної діяльності, включаються до складу інших витрат.

На думку О. М. Колеснікової, певну суперечність викликає форма податкової декларації по податку на прибуток. В додатку ІВ відображаються як інші витрати звичайної діяльності, так і інші операційні витрати [33].

Витрати на створення резерву сумнівних боргів прямо вказані по рядку 06.5.4 додатка ІВ. Водночас витрати, понесені у зв'язку зі списанням безнадійної заборгованості без створення резерву сумнівних боргів, можуть бути відображені тільки по рядку 06.5.37 «Інші витрати господарської діяльності, відносно яких розділом III Податкового кодексу України прямо не встановлені обмеження щодо віднесення до складу витрат». По суті, даний рядок цілком підходить для відображення витрат по списанню безнадійної заборгованості без створення резерву сумнівних боргів.

На підставі дослідження доведено, що введені зміни в нормативно-правові документи, що мали на меті поліпшити облік дебіторської заборгованості, призвели до виникнення ще більш дискусійних питань. Таким чином, хоч податковий облік і наблизився до бухгалтерського, однак в повній мірі все ще не об'єднався із ним, а тому цілком можлива наявність заборгованості в податковому обліку за відсутності її у бухгалтерському.

2.2. Методика обліку довгострокової дебіторської заборгованості та порядок її списання

Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу. Датою балансу при цьому вважається останній день звітного періоду – 31 грудня.

До складу довгострокової дебіторської заборгованості відноситься:

- заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;
- заборгованість, забезпечена довгостроковим векселем;
- інша довгострокова заборгованість.

Бухгалтерський облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться на рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» з відповідними субрахунками (рис. 2.5).

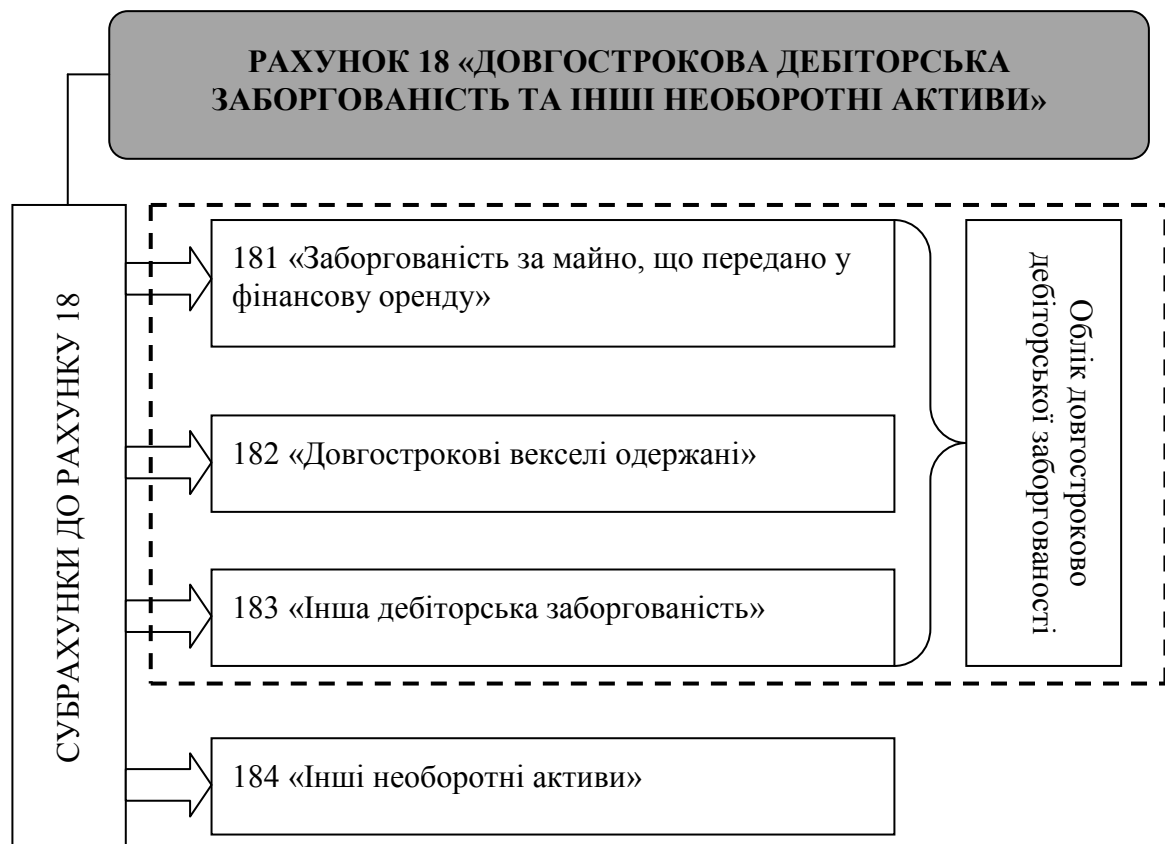

Рисунок 2.5. Синтетичний облік довгострокової дебіторської заборгованості.

Згідно з Інструкцією про застосування рахунків бухгалтерського обліку за дебетом рахунку 18 відображається виникнення (збільшення) довгострокової дебіторської заборгованості та одержання інших необоротних активів, за кредитом — погашення (списання) довгострокової дебіторської заборгованості та вибуття інших необоротних активів [29]. Рахунок активний, балансовий, сальдо відображається в першому розділі активу балансу в складі необоротних активів.

Як бачимо, щодо довгострокової дебіторської заборгованості також Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією № 291 не виділено окремого рахунку, адже крім дебіторської заборгованості на рахунку 18 також групується інформація про інші необоротні активи. На наш погляд, такий порядок синтетичного обліку довгострокової дебіторської заборгованості є недоцільним. Тому варто з рахунка 18 забрати субрахунок 184 «Інші необоротні активи». Введення таких змін дасть змогу відокремити інформацію про довгострокову дебіторську заборгованість з метою управління її величиною за видами заборгованостей та терміном погашення, а також полегшить заповнення фінансової звітності, так як для довгострокової дебіторської заборгованості виділений окремий рядок з аналогічною назвою.

В наш час, виходячи з техніко-економічних ознак і сформованої державної політики щодо майна у виробника, його фінансування, здійснення технічного обслуговування наданих в оренду засобів праці, широке використання набувають операції з фінансової оренди (лізингу).

Операції з лізингу потребують особливого підходу щодо оцінки та відображення в обліку.

В Законі України «Про лізинг» дано таке визначення цьому поняттю: лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і

погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Тобто лізинг можна розглядати як форму забезпечення вкладень, як прогресивний метод матеріально-технічного забезпечення, як активний інструмент маркетингу, як одну із форм кредитних надходжень, як альтернативу банківському кредиту.

Відповідно до ознак окупності (умов амортизації майна) розрізняють фінансовий та оперативний лізинг.

Фінансовий (капітальний, прямий) лізинг – *financial, capital leases* – є договором лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший від строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Оперативний (сервісний) лізинг — *service, operating leases* — це орендні відносини, за яких витрати лізингодавця, пов'язані з придбанням і утриманням предметів, що здаються в оренду, покриваються орендними платежами протягом лізингового контракту. Укладається він, як правило, на 2 – 5 років. При оперативному лізингу ризик псування чи втрати об'єкта лежить в основному на лізингодавці. Ставка лізингових платежів зазвичай вища, ніж при фінансовому лізингу, через відсутність гарантії окупності витрат. По закінченні оперативного лізингового договору лізингоодержувач має право: продовжити строк договору на більш вигідних умовах; повернути устаткування лізингодавцю; купити устаткування у лізингодавця за наявності погодження (опціона) на придбання за ринковою вартістю.

Облік заборгованості за майно, що передано у фінансову оренду ведеться на субрахунку 18.1 «Заборгованість за майно, що передане у фінансову оренду».

Передача у фінансову оренду об'єктів основних засобів відображається в орендодавця за дебетом субрахунку 18.1 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду» на вартість зданих у фінансову оренду об'єктів

основних засобів та кредитом рахунків, пов'язаних з реалізацією активів. Аналітичний облік на рахунку 18.1 здійснюють за кожним договором фінансової оренди.

Аналітичний облік заборгованості за майно, що передане у фінансову оренду ведеться в розрізі укладених договорів.

Розкриття інформації про оренду здійснюють в примітках до фінансової звітності.

Для обліку векселів одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості використовується субрахунок 18.2 «Довгострокові векселі одержані».

На рахунках обліку операції з одержання підприємством довгострокового векселя будуть відображені (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кореспонденція бухгалтерських рахунків з обліку довгострокових векселів одержаних [80, с. 216]

№ з/п	Зміст господарської операції	Підстава (документ)	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1	2	3	4	5
1.	Відвантажено продукцію покупцю	Накладна, ТТН	36.1	70.1
2.	Нараховано суму ПДВ	Податкова накладна	70.1	64.1
3.	Одержано довгостроковий вексель	Договір, акт приймання-передачі векселя	18.2	36.1
4.	Відображено різницю між номінальною і реальною вартістю одержаного довгострокового векселя	Бухгалтерська довідка	18.2	69
5.	Списана різниця між номінальною і реальною вартістю одержаного довгострокового	Бухгалтерська довідка, розрахунок	69	73.2
6.	Нараховано суму ПДВ	Податкова накладна	73.2	64.1
7.	Погашення одержаного довгострокового векселя	Виписка банку	31.1	18.2
8.	Списана різниця між номінальною і реальною вартістю одержаного довгострокового векселя	Бухгалтерська довідка, розрахунок	69	73.2
9.	Нараховано суму ПДВ	Податкова накладна	73.2	64.1

Понятійний апарат, документальне оформлення та порядок розрахунків довгостроковими векселями одержаними аналогічний до обліку короткострокових векселів одержаних.

Аналітичний облік вексельних операцій ведеться за кожним одержаним векселем.

Для обліку іншої довгострокової дебіторської заборгованості призначений субрахунок 183 «Інша довгострокова дебіторська заборгованість», на якому обліковується заборгованість, яка не відображена на інших субрахунках рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», зокрема розрахунки з працівниками за виданими довгостроковими позиками тощо, інші види розрахунків.

Надаючи позику, підприємство повинно керуватись вимогами Цивільного кодексу України (ЦКУ). Відповідно до ст. 1046 ЦКУ, за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) кошти або інші речі, визначені родовими ознаками¹, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму коштів (суму позики) або таку саму кількість речей того самого роду і такої самої якості [83]. Згідно з ч. 1 ст. 1047 ЦК договір позики незалежно від суми укладається обов'язково у письмовій формі, якщо позикодавцем виступає юридична особа [83]. Варто відзначити, що договір позики, за рішенням позикодавця може бути процентним. Це право надано ст. 1048 ЦКУ. Тобто, розмір процентів або ж їх відсутність, порядок виплати необхідно обов'язково обумовити у договорі позики. Якщо договором позики не буде зазначено пункту щодо розміру процентів та не буде встановлено, що договір безпроцентний, тоді згідно з п. 1 ст. 1048 ЦКУ розмір процентів визначається на рівні облікової ставки НБУ. При цьому законодавство не встановлює обмежень щодо суми позики, яку надає роботодавець-позикодавець своєму працівникові-позичальнику.

Основні бухгалтерські записи з обліку іншої довгострокової дебіторської заборгованості відображені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Кореспонденція бухгалтерських рахунків з обліку іншої дебіторської
заборгованості [80, с. 217]

№ з/п	Зміст господарської операції	Підстава (документ)	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1	2	3	4	5
1.	Видано довгострокову позику працівнику підприємства	Договір ВКО Виписка банку	18.3	30, 31
2.	Погашено працівником підприємства довгострокову позику	ПКО Виписка банку Розрахункова відомість	30, 31, 66	18.3
3.	Відображено суму не поверненої працівником підприємства довгострокової позики при зверненні до суду	Договір, бухгалтерська довідка	37.4	18.3
4.	Погашено неповернуту працівником підприємства частину довгострокової позики за рахунок прибутку підприємства	Наказ, витяг з протоколу загальних зборів засновників (акціонерів), бухгалтерська довідка	44.3	18.3

Аналітичний облік по вказаному субрахунку ведеться окремо за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення та погашення.

Синтетичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться у Журналі № 3.

Таким чином, застосування запропонованої методики синтетичного та аналітичного обліку довгострокової дебіторської заборгованості вирішує наявні проблеми в даній ділянці, дозволить збільшити контроль за її величиною та строками погашення, підвищити ефективність збору та відображення інформації як у внутрішній (управлінській), так і в фінансовій звітності, а також попередити неплатоспроможність підприємства та покращити його діяльність.

Висновки до розділу 2

1. На досліджуваному підприємстві готова продукція, яка виготовлена з давальницької сировини, обліковується на рахунку 26.1.1. за матеріально-відповідальною особою. Передача готової продукції замовнику відображається за дебетом субрахунку 362.1 «Розрахунки з іноземними покупцями» і за кредитом субрахунку 701.1 «Дохід від реалізації робіт і послуг» згідно вантажної митної декларації. Аналітичний облік розрахунків із покупцями та замовниками здійснюється у відповідних машинограмах (аналіз рахунку 36, 37 і т.п.). На наш погляд, більш доцільно розділяти на субрахунках доходи від реалізації продукції (70.1) та наданих послуг (70.3).

2. Запропоновано доповнити рахунок 37 окремим субрахунком 370 «Розрахунки за бартерними операціями», оскільки наведений в Інструкції № 291 перелік субрахунків до рахунку 37 є неповний, адже не враховує дебіторську заборгованість за бартерними операціями. Дана пропозиція виходить з того, що вимога (претензія) може виникати та внаслідок передання необоротних або оборотних матеріальних активів у обмін на матеріальні ресурси, надані послуги або виконані роботи у результаті бартерних операцій. Ця особливість вимагає виокремлення у складі дебіторської заборгованості тієї частини, яка припадає на необоротні та оборотні активи за бартерними операціями.

3. В процесі вивчення особливостей формування резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку та згідно з нормами Податкового кодексу України виявлено, що досі певні існують протиріччя та розбіжності в порядку створення резерву в бухгалтерському обліку та обліку в цілях оподаткування. Зокрема, основна відмінність полягає у визначенні суми резерву: з метою оподаткування сума відрахувань у резерв залежить від періоду прострочення погашення боргу, а в бухгалтерському обліку резерв залежить від бухгалтерського стану (платоспроможності) боржника і оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково.

4. Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією № 291 не виділено окремого рахунку щодо довгострокової дебіторської заборгованості, адже крім дебіторської заборгованості на рахунку 18 також групується інформація пр. інші необоротні активи. На наш погляд, такий порядок синтетичного обліку довгострокової дебіторської заборгованості є недоцільним. Тому варто з рахунка 18 забрати субрахунок 184 «Інші необоротні активи». Введення таких змін дасть змогу відокремити інформацію про довгострокову дебіторську заборгованість з метою управління її величиною за видами заборгованостей та терміном погашення, а також полегшить заповнення фінансової звітності, так як для довгострокової дебіторської заборгованості виділений окремий рядок з аналогічною назвою.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

1.1. Мета, завдання та джерела інформації аналізу дебіторської заборгованості

Стратегічне значення для суб'єкта господарювання у будь-якій галузі має організація обліку і аналізу розрахунків з дебіторами. Результати цього процесу впливають на фінансову стійкість, конкурентоспроможність та прибутковість господарської діяльності. Аналізуючи фінансовий стан підприємства доцільно вивчати динаміку, склад, структуру, а також причини, строки існування і давності створення дебіторської заборгованості. При проведенні такого аналізу доцільно враховувати специфіку підприємств, організацій, фірм, сезонність їх роботи, зв'язки з покупцями та постачальниками, конкретну виробничу ситуацію на підприємстві, тощо.

Одним із найбільш складних і дискусійних питань є методика проведення економічного аналізу дебіторської заборгованості в підприємствах. Це пов'язано з проблемою неплатежів. Для вирішення цього питання – недоотримання коштів по дебіторській заборгованості, необхідно проводити різноманітні заходи, а саме: юридичні, економічні, психологічні, фізичні. Вміле управління дебіторською заборгованістю є невід'ємною умовою ефективного господарювання підприємства.

Проблемні питання в частині аналізу дебіторської заборгованості у своїх працях висвітлюють вітчизняні науковці за багатьма напрямками, зокрема:

– проблемам управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах господарювання приділяють увагу фахівці-економісти О. М. Кияшко, О. Г. Лищенко, Т. Мамонт, М. М. Нашкерська, В. П. Савчук;

– щодо методики здійснення економічного аналізу дебіторської заборгованості висвітлювали свої думки Є.П. Гнатенко, Т.С. Єдинак, П.Я. Попович, Г.В. Савицька;

– питання обліку і аналізу розрахунків, зобов'язань та заборгованості розглядали у своїх працях як вітчизняні так і зарубіжні вчені, зокрема: Ф.Ф. Бутинець, О.М. Головащенко, М.Ю. Медведєв, М.С. Пушкар, Ю.Д. Чацкіс, В.О. Шевчук, Д. Стоун, Дж. Ван.Хорн, Боді Зві, Мертон, К. Роберт та ін.

Відтак, проводячи аналіз показників дебіторської заборгованості в системі обліку і відображених у фінансовій звітності, аналітик повинен володіти економічним змістом та критеріями визнання та оцінки дебіторської заборгованості на основі таких основних законодавчих актів та нормативно-правових документів:

- Податковий кодекс України;
- Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV;
- Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, які затверджені відповідними наказами Міністерства фінансів України:
 - НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»;
 - П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»;
 - П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»;
 - П(С)БО 15 «Дохід»;
 - П(С)БО 16 «Витрати» та ін.;
- План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування, які затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291.

Наведений перелік нормативних документів не є вичерпним. Оскільки потрібно враховувати дію інших нормативних актів, що опосередковано впливають на облік дебіторської заборгованості.

Відповідно до п.4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, а дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Крім того, новим є те, що вся сума дебіторської заборгованості підприємства розділяється на довгострокову (яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу) та короткострокову (яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу).

У першому випадку дебіторська заборгованість відображається в бухгалтерському балансі в першому розділі як необоротні активи, а в другому – як оборотні активи.

Крім того, слід зважати на те, що згідно із загальними вимогами до визнання активів відповідно до національних стандартів дебіторська заборгованість може знайти відображення в балансі, якщо може бути достовірно визначена її грошова оцінка та в майбутньому очікується отримання економічних вигод від її погашення внаслідок одержання грошових коштів, інших активів або зменшення зобов'язань.

Л. В. Кручак вважає, що крім етапу виявлення економічного змісту дебіторської заборгованості на основі чинного законодавства можна виділити ще 3 основних етапи [37].

На другому етапі аналізу дебіторської заборгованості підприємства збирають і опрацьовують джерела інформації. Необхідна інформація для аналізу така: форма № 1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан); форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); форма № 5 «Примітки до річної фінансової звітності»; аналітична інформація відділу продажів. Для здійснення аналізу дебіторської заборгованості та прийнятті управлінських рішень важливе значення має повнота і об'єктивність інформації.

Третій етап комплексного аналізу дебіторської заборгованості найбільш об'ємний і трудомісткий. Оскільки тут проводиться горизонтальний і вертикальний аналіз, порівняння, побудова аналітичних таблиць, аналіз динаміки, складу і структури дебіторської заборгованості. Використовуючи систему коефіцієнтів що подано у таблиці 2 доцільно провести якісний аналіз дебіторської заборгованості. Рекомендується проаналізувати прострочену та безнадійну дебіторську заборгованість підприємства. Визначити групи товарів, які становлять найбільшу питому вагу в структурі дебіторської заборгованості. Виявити види продукції за якими виникає найбільша дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги. Завдяки цьому є можливість визначити найбільш вигідних клієнтів підприємства. Це можуть бути основні постачальники, посередники, споживачі.

На четвертому етапі аналізу дебіторської заборгованості результати досліджень необхідно узагальнити та систематизувати. Сформулювати відповідні висновки щодо стану дебіторської заборгованості на підприємстві. А також накреслити заходи щодо прискорення погашення дебіторської заборгованості. На завершальному етапі слід прийняти управлінські рішення, які будуть сприяти підвищенню ефективності господарської діяльності підприємства і зниження ризику неповернення боргів. На нашу думку, такий комплексний аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством є оптимальним. Він дасть змогу оцінити реальний стан дебіторської заборгованості підприємства. Виявити «вузькі місця» щодо управління дебіторською заборгованістю. А також розробити заходи щодо скорочення або стягнення простроченої чи сумнівної дебіторської заборгованості.

Головною метою проведення аналізу дебіторської заборгованості є достовірна оцінка величини та структури заборгованостей дебіторів з метою виявлення впливу на ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства.

Відповідно до цієї мети можна виділити наступні завданням аналізу дебіторської заборгованості:

- 1) оцінка наявності і стану дебіторської заборгованості за встановленими критеріями;
- 2) аналіз структури дебіторської заборгованості та розрахунків за дебіторською заборгованістю (оплата грошовими коштами, векселями, іншими матеріальними цінностями, застосування бартерних операцій тощо);
- 3) розрахунок показників впливу дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємства;
- 4) надання відповідних висновків та рекомендацій на основі проведеного аналізу показників щодо дебіторської заборгованості і подання небухгалтерської звітності (інформацію у звіт голови правління, директора компанії, оформлення фінансового огляду та ін.).

Основним джерелом інформації про дебіторську заборгованість є форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». У формі № 1 дебіторська заборгованість представлена цілим рядом статей:

- «Довгострокова дебіторська заборгованість» (рядок 1040);
- «Векселі отримані» (рядок 1120);
- «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги» (рядок 1125);
- «Дебіторська заборгованість за розрахунками»:
 - за виданими авансами (рядок 1130);
 - з бюджетом (рядок 1135);
 - з нарахованих доходів (рядок 1140);
 - із внутрішніх розрахунків (рядок 1145);
- «Інша поточна дебіторська заборгованість» (рядок 1155).

Крім балансу, дебіторська заборгованість деталізована у примітках до фінансової звітності.

На підготовчому етапі аналітику потрібно отримати всю необхідну інформацію і загальні дані щодо реалізації продукції та дебіторської заборгованості. Така інформація може бути письмова чи усна, міститись у різноманітних документах, облікових регістрах, звітах та надана керівництвом під час опитування, анкетування, листування.

Відтак, збираючи загальні відомості щодо виникнення, обліку дебіторської заборгованості, правильності її оцінки, аналітику потрібно визначити мінімальний перелік інформації, яка має бути отримана при підготовці до проведення аналізу.

На підготовчому етапі аналітику, крім зазначених вище дій, слід оцінити величину ймовірності того, що суттєві помилки, які є в обліку дебіторської заборгованості, можуть залишитись не виявленими і вплинуть на достовірність отриманих результатів аналізу. Так, оцінюючи повноту інформації щодо дебіторської заборгованості, потрібно впевнитись, чи всі рахунки клієнтів були зареєстровані, занесені в книгу (журнал) продаж та чи всі товари, які були відвантажені до кінця року, були віднесені до реалізованих, а ті, що не були оплачені, показані як дебіторська заборгованість. За певних умов існує ймовірність, що частина таких товарів може бути віднесена до іншого звітного періоду.

Проводячи оцінку стану та величини дебіторської заборгованості, аналітику потрібно впевнитись, що вона була оцінена відповідно до встановленої облікової політики. Так, у валюту балансу дебіторська заборгованість має входити за чистою реалізаційною вартістю, тобто за мінусом безнадійних сумнівних боргів.

На основному етапі аналізу (аналіз рахунків з дебіторами), який проводиться після закінчення звітного періоду, аналітик здійснює конкретні аналітичні процедури щодо перевірки дебіторської заборгованості за встановленими критеріями оцінки фінансової звітності – підраховує величину дебіторської заборгованості за даними обліку, встановлює її структуру за видами і терміном.

Отже, особливим об'єктом аналізу дебіторської заборгованості є розрахунки. Схема послідовності аналізу розрахунків з дебіторами виглядає наступним чином:

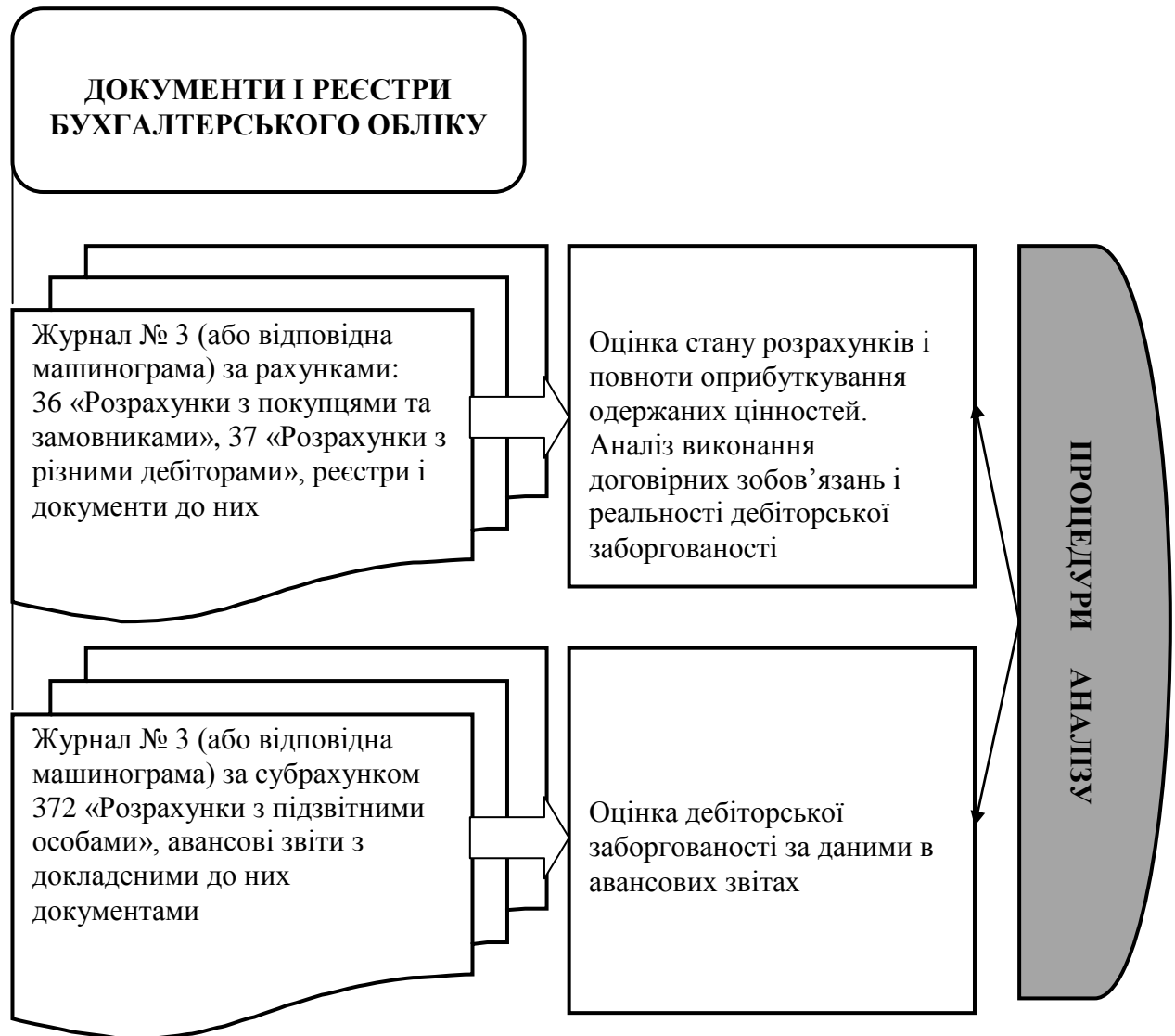

Рисунок 3.1. Схема послідовності аналізу розрахунків з дебіторами.

Аналіз та статистичне спостереження за показниками дебіторської заборгованості має велике значення для підприємств. Слід зазначити, що однією з основних причин банкрутства підприємств є низький рівень оборотних активів та проблеми з швидкістю грошового потоку. У першу чергу ці проблеми виникають у випадках, коли значний обсяг товарів та послуг реалізується в кредит (зокрема, клієнтам з фінансовими труднощами) з відсутністю належної системи моніторингу ефективності інкасації дебіторської заборгованості.

3.2. Методика проведення аналізу дебіторської заборгованості

До основних цілей обліково-аналітичного забезпечення з метою управління дебіторською заборгованістю має відноситись аналітична оцінка діяльності підприємства з метою своєчасного виявлення банкрутства, тобто до завдань, які обумовлені договором з клієнтом.

- аналіз основних показників фінансового стану підприємства;
- виявлення резервів ефективного використання фінансових ресурсів;
- розробка рекомендацій та заходів щодо поліпшення фінансового становища підприємства.

Для оптимізації трудовитрат аналітика, важливим етапом є визначення переліку аналітичних процедур, які з максимальним ефектом розкривали завдання аналітику з мінімальними затратами і значним обсягом інформації, яка необхідна йому для прийняття рішень. За таких умов, дуже важливі при проведенні аналізу є аналітичні процедури, які дають змогу робити оцінку резервам більш оптимального використання фінансових ресурсів, пошук та розробку заходів щодо оцінки фінансового становища підприємства-клієнта з меншими витратами, ніж проведення детального тестування. Отже, глибокий комплексний аналіз фінансового стану суб'єкта господарювання є необхідним елементом управління підприємством.

Таким чином, аналітичні процедури полягають у виявленні, аналізі та оцінці взаємозв'язків між фінансово-економічними показниками діяльності економічного суб'єкта, що перевіряється. На думку А. Є. Суглобова, їх застосування базується на існуванні явного причинно-наслідкового зв'язку між аналізованими показниками. В аудиті основною метою використання аналітичних процедур є виявлення наявності або відсутності незвичайних або невірно відображених фактів і результатів господарської діяльності, що визначають потенційний ризик і потребують особливої уваги аудитора [74, с. 126].

При проведенні аналізу певної ділянки аналітик повинен визначити методику проведення аналітичних процедур (рис. 3.2). При цьому аналітику слід оцінити методику порівняння планових (кошторисних) показників звітності з фактичними показниками суб'єкта господарювання, щоб переконатися, що підприємство-клієнт не змінював бухгалтерські показники.

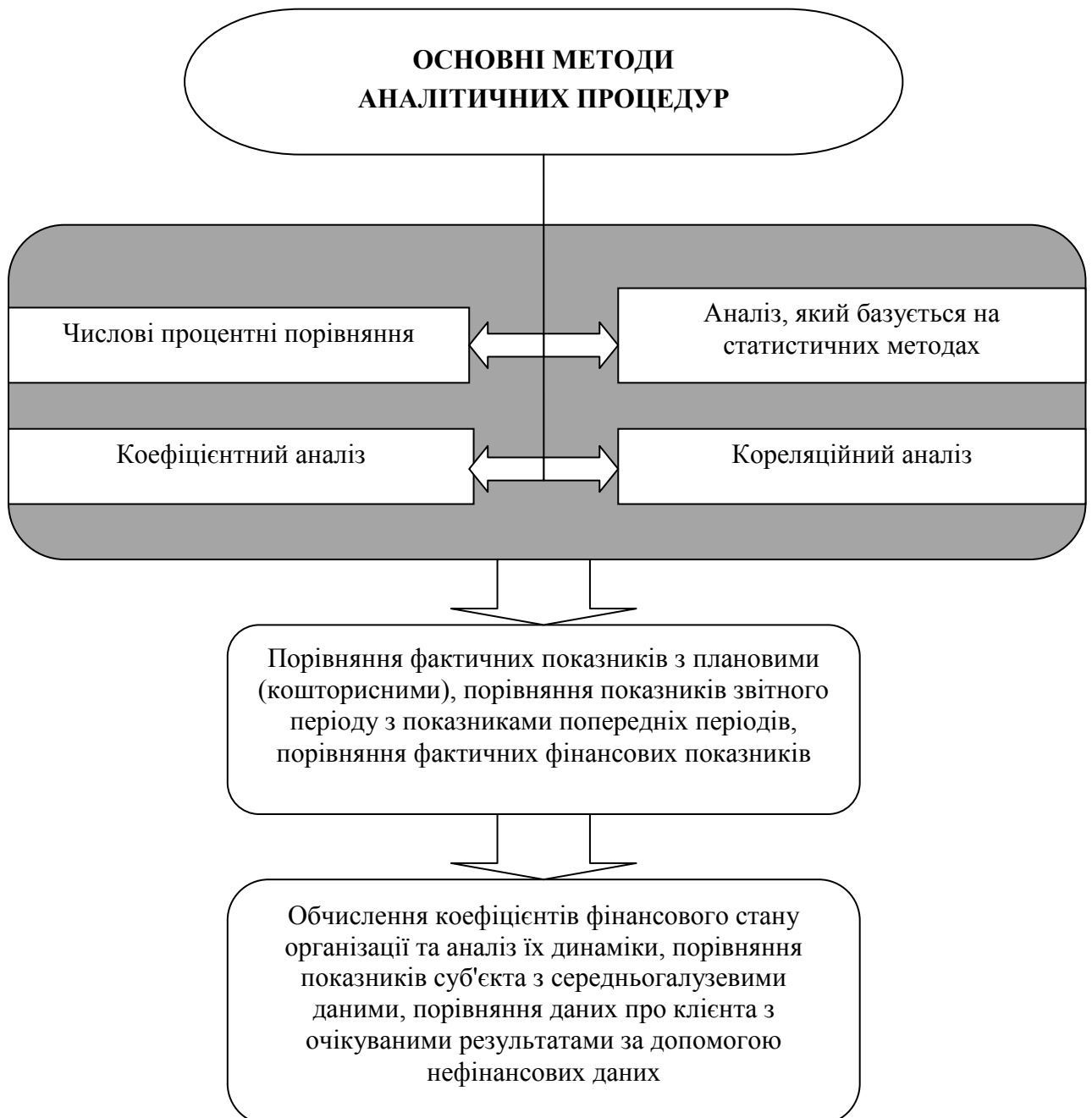

Рисунок 3.2 – Методика аналітичних процедур.

Величина дебіторської заборгованості та динаміка визначають характер управлінських рішень у виробничо-господарській діяльності. Дебіторська заборгованість відноситься до високоліквідних активів. Недостатнє оцінювання фактичного стану розрахунків з дебіторами може негативно вплинути на реальну оцінку платоспроможності та кредитоспроможності підприємства.

Для ефективного управління діяльності суб'єкта господарювання не тільки потрібно здійснювати кількісний аналіз показників оцінки поточного стану та стратегічно важливих перспектив управління активами підприємства. Доцільно застосовувати якісний аналіз. Основне його завдання – це виявлення видів продукції за якими виникає найбільша дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги найбільш важливих клієнтів (споживачів, посередників, постачальників) підприємства, основних видів продукції, за якими найчастіше виникає дебіторська заборгованість.

Оцінка дебіторської заборгованості є одним з найважливіших аналітичних процедур при комплексному аналізі фінансових ресурсів, оскільки дають змогу робити важливі висновки про ліквідність, платоспроможність, оборотність, ділову активність підприємства з заключних висновків щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

На думку Л. В. Кручак коефіцієнтний аналіз розрахунків покаже стан дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання за досліджуваний період, а також дасть можливість визначити основні завдання політики управління дебіторською заборгованістю. Аналіз дебіторської заборгованості підприємства дає можливість оцінити можливу величину доходів, які можна отримати у вигляді штрафів, пені, неустойок від дебіторів, які прострочили оплату. Для управління дебіторською заборгованістю важливим етапом є розробка заходів щодо скорочення або стягнення простроченої чи сумнівної дебіторської заборгованості. Правильно проведений облік та аналіз зменшує величину дебіторської заборгованості в підприємствах [37, с. 164].

Аналізуючи звітність за 2017 р. та 2018 р. (форма №1) ТзДВ «Галія» можна стверджувати, що на досліджуваному підприємстві дебіторська заборгованість за видами має наступну динаміку (Додаток 1):

Таблиця 3.6

Дебіторська заборгованість ТзДВ «Галія»

<i>Вид дебіторської заборгованості</i>	<i>Сума дебіторської заборгованості за період, тис.грн</i>			<i>Відхилення з початку 2019 року до кінця 2017 р.</i>	
	<i>2017р.</i>	<i>2018р.</i>	<i>1-ше півріччя 2019 р.</i>	<i>абсолютне («+», «-»), тис. грн.</i>	<i>відносне, %</i>
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги:					
чиста реалізаційна вартість	108	847	1145	+739	784,26
первісна вартість	108	847	–	–	–
резерв сумнівних боргів	–	–	–	–	–
Дебіторська заборгованість за розрахунками:					
з бюджетом	55	25	16	–	–
за виданими авансами	–	–	–	–	–
з нарахованих доходів	–	–	–	–	–
із внутрішніх розрахунків	–	–	–	–	–
Інша поточна дебіторська заборгованість	37	56	247	+21	151,35
Довгострокова дебіторська заборгованість	–	–	–	–	–
Всього	145	903	1392	+758	622,76

Як показують дані табл. 3.6., ТзДВ «Галія» має негативну тенденцію зростання усіх показників дебіторської заборгованості, які мали місце на підприємстві в попередніх періодах. Відтак, у підприємства за підсумками 2018 року збільшилась загальна сума дебіторської заборгованості, порівняно з 2017 роком, на 758 тис.грн., тобто більш ніж в 6 разів (622,76 %). Крім того, збільшення заборгованості дебіторів відбулось за всіма видами дебіторської

заборгованості, що вказує на негативні зміни в управлінні її величиною та строками погашення, і хоча дане підприємство не має зазначеної в балансі довгострокової дебіторської заборгованості, однак в Примітках до фінансової звітності зазначено, що дебіторської заборгованості із терміном більш як 18 місяців є на суму 107 тис. грн. у складі розрахунків з покупцями та замовниками.

Наступним важливим етапом для оцінки дебіторської заборгованості є вивчення її складу та структури. Склад і динаміку дебіторської заборгованості за її видами ТзДВ «Галія» зобразимо схематично (рис. 3.3).

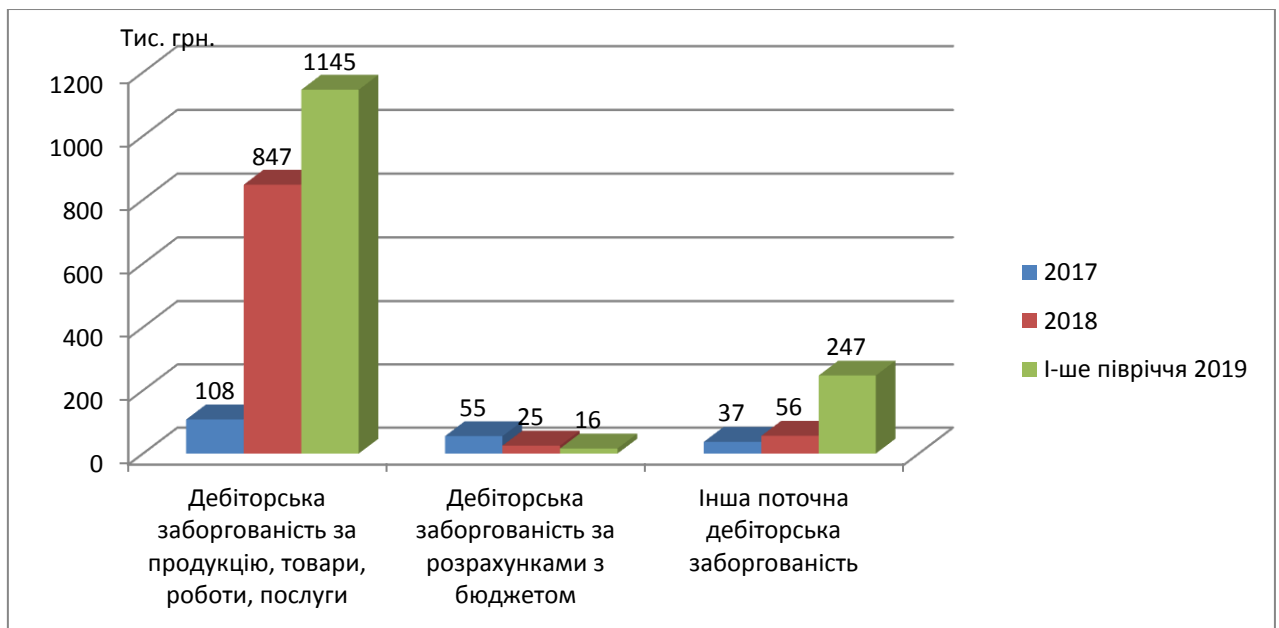

Рисунок 3.3. Склад і динаміка дебіторської заборгованості ТзДВ «Галія» за період 2017-2018 рр. та I-ше півріччя 2019 р.

Як бачимо, у досліджуваного підприємства є проблеми з управлінням дебіторською заборгованістю, за виключенням заборгованості за розрахунками з бюджетом, яка поступово знижується, заборгованість за товари, роботи, послуги та інша дебіторська заборгованість стрімко зростає. Негативну динаміку підтверджують дані за I-ше півріччя 2019 р. Критичного моменту не має, оскільки ця заборгованість не досягла терміну позовної давності, однак у її сумі є заборгованість з терміном більше 18 місяців, а саме 107 тис. грн., пов'язаних з несплатою покупців та замовників, щодо повернення якої у підприємства є сумніви.

Структуру дебіторської заборгованості за її видами ТзДВ «Галія» за I-ше півріччя 2019 р. (Додаток 5) зобразимо схематично (рис. 3.4).

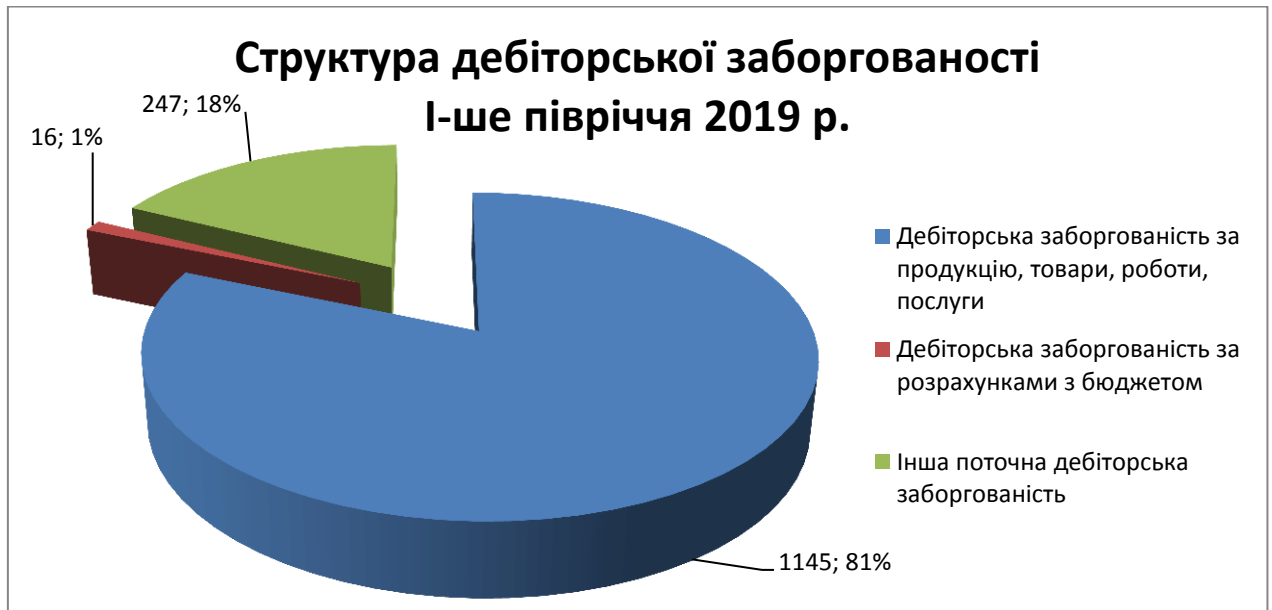

Рисунок 3.4. Структура дебіторської заборгованості ТзДВ «Галія» за період 2017-2018 рр. та I-ше півріччя 2019 р.

Отже, найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості займає заборгованість за розрахунками з покупцями та замовниками (81%). Така вагома частка пояснюється тим, що ТзДВ «Галія» виконує швейні роботи та надає послуги з пошиття одягу на основі давальницької сировини для іноземних замовників та реалізовує їх на території України та закордоном. Таким чином, підприємство має широкий спектр покупців, серед яких можуть бути ті, які не вчасно оплачують продукцію і вимагають відтермінування своїх платежів. В такому випадку варто переходити до вексельної форми оплати з визначним терміном сплати договірних зобов'язань, бо як показують облікові дані та звітність, підприємство не має векселів одержаних (Додаток 1, 5). Значну частку в дебіторській заборгованості досліджуваного підприємства займає інша поточна дебіторська заборгованість (18%). Дебіторська заборгованість за розрахунками бюджетом становить 1%.

Щоб визначити резерви покращення стану розрахунків з дебіторами, необхідно оцінити їхній вплив на фінансовий стан підприємства за допомогою коефіцієнтного аналізу.

Так як метою аудиту дебіторської заборгованості є одержання аудиторських доказів, які підтверджують суми заборгованостей різних дебіторів, то найбільшу увагу, як правило, приділяють аналізу дебіторської заборгованості покупців.

Один з методів контролю за розрахунками з покупцями і замовниками є розрахунок прогнозного коефіцієнта середнього терміну дебіторської заборгованості. Визначення цього коефіцієнта у днях можливе за наступною формулою:

$$K_{\text{сер.Т д/з}} = \frac{\text{Середня сума дебіторської заборгованості за рік}}{\text{Сума продажу за рік}} \times 100\%; \quad (3.1)$$

Середня сума дебіторської заборгованості ТзДВ «Галія» становить:

$$2017 \text{ рік: } (69+108) / 2 = 88,5 \text{ (тис. грн.)}$$

$$2018 \text{ рік: } (847+108) / 2 = 477,5 \text{ (тис. грн.)}$$

Проведемо розрахунок коефіцієнта середнього терміну дебіторської заборгованості за даними ТзДВ «Галія». Період погашення дебіторської заборгованості (англомовний аналог – Day's Sales in Receivables, Accounts Receivable Turnover in Days) – індикатор ефективності відносин з клієнтами, який показує, як довго останні погашають свої рахунки. Коефіцієнт дає уявлення про платіжну дисципліну покупців. Він розраховується як співвідношення добутку кількості днів у році на середньорічну дебіторську заборгованість до суми продажів. Так,

Період погашення дебіторської заборгованості (2017 рік):

$$K_{\text{серТд/з}} (2017\text{р.}) = 88,5 / 9475 * 360 = 3,36 \text{ (дні)}$$

Період погашення дебіторської заборгованості (2018 рік):

$$K_{\text{серТд/з}} (2018\text{р.}) = 477,5 / 10944 * 360 = 15,71 \text{ (дні)}$$

З проведених розрахунків зауважимо, що середній термін дебіторської заборгованості в 2018 році суттєво відрізняється від його аналогу у попередньому році.

З проведених розрахунків, можна стверджувати, що ТзДВ «Галія» у складі дебіторської заборгованості не скриває довгострокову дебіторську заборгованість, не оформлену належним чином відповідно до чинного законодавства, адже терміни кредиту замовникам та покупцям згідно розрахунків дорівнюють приблизно 16 днів, хоч мають тенденцію до збільшення цих строкових рамок. Про це свідчить і ріст дебіторської заборгованості в цілому. Цей момент має стати прецедентом до детального вивчення з боку аудитора даних про наявність та терміни погашення дебіторської заборгованості, а також наявність довгострокової дебіторської заборгованості, яка станом на 1.01.2019 у представленому балансі (Додаток 1) дорівнює нулю.

Крім цього, щодо аналізу фінансової звітності, можна зробити деякі висновки щодо ділової активності підприємства на основі розрахунку такого показника як коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

$$K_{\text{обор. д/з}} = \frac{\text{Дохід (виручка) від реалізації продукції}}{\text{Середня вартість чистої дебіторської заборгованості}}; \quad (3.2)$$

Середня вартість чистої дебіторської заборгованості ТзДВ «Галія» становить:

$$2017 \text{ рік: } (69+108) / 2 = 88,5 \text{ (тис. грн.)}$$

$$2018 \text{ рік: } (108+847) / 2 = 477,5 \text{ (тис. грн.)}$$

Отже, оборотність дебіторської заборгованості ТзДВ «Галія» становить:

$$K_{\text{обор. д/з}} (2017 \text{ р.}) = 9475 / 88,5 = 107,06$$

$$K_{\text{обор. д/з}} (2018 \text{ р.}) = 10944 / 477,5 = 22,9$$

Як бачимо з проведених розрахунків, показник оборотності кредиторської заборгованості був досить високим у 2017 році, однак на кінець звітного періоду різко знизився (з 107 на 22, що у 5 разів менше). Цей

показник дає можливість визначити, скільки разів протягом року обсяги надходжень від реалізації вміщали в собі середній залишок боргових прав (дебіторів).

Період оборотності з покупцями і замовниками в днях можна розрахувати за допомогою тривалості обороту дебіторської заборгованості (в днях) за формулою:

$$T_{\text{обор. д/з}} = \frac{\text{Кількість днів у періоді}}{K_{\text{о д/з}}}; \quad (3.3)$$

$$K_{\text{о д/з}} (2017 \text{ р.}) = 360 / 107,06 = 3 \text{ (дні)}$$

$$K_{\text{о д/з}} (2018 \text{ р.}) = 360 / 22,19 = 16 \text{ (днів)}$$

Даний показник показує кількість днів для погашення кредиту, який взяли дебітори для розрахунків за продукцію. Як бачимо, значення даного показника значно зросло за 2018 рік і становить 16 днів, що для поточної дебіторської заборгованості є досить низьким (до 30 днів з дати погашення вважається нормальним значенням), однак величина дебіторської заборгованості зросла, тому управлінському персоналу слід все ж таки впровадити ефективну політику щодо контролю за сплатою платежів дебіторами.

Взагалі ж можемо стверджувати, що аналітичні процедури, проведені на основі відображених даних у фінансовій звітності ТзДВ «Галія» показали збільшення дебіторської заборгованості у 2018 році, що є негативним моментом в діяльності підприємства. Разом з тим, в ТзДВ «Галія» спостерігається чітка тенденція щодо збереження строків прострочення платежів на рівні до 12 місяців, і в середньому сплати проходять в термін до 16 днів, що є нормальним значенням, хоча той факт, що спостерігається збільшення строків погашення дебіторської заборгованості та зростання терміну кредиту, який дебітори беруть для оплати своїх зобов'язань, є негативним моментом. Такий стан розрахунків з дебіторами загрожує фінансовій стійкості та оборотності активів підприємства. Крім того, прострочення дебіторської заборгованості потребує залучення додаткових джерел для фінансування своєї діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Сьогодні науково-практичні дослідження управління підприємствами показують, що доцільно здійснювати як кількісний так і якісний аналіз показників щодо оцінки поточного стану дебіторської заборгованості. Це забезпечує ефективність відповідних процесів господарювання. Тому, ми, рекомендуємо проводити комплексний аналіз дебіторської заборгованості в підприємствах. Комплексний аналіз охоплює п'ять етапів аналізу, функціонально пов'язаних між собою: 1) визначення об'єкта аналізу, мети та основних завдань аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві; 2) збирання та опрацювання джерел інформації для аналізу дебіторської заборгованості; 3) аналіз динаміки, складу і структури дебіторської заборгованості на підприємстві; 4) оцінка результатів аналізу дебіторської заборгованості та формулювання аналітичних висновків; 5) прийняття управлінських рішень, які будуть сприяти підвищенню ефективності господарської діяльності підприємства і зниженню ризику неповернення боргів.

2. ТзДВ «Галія» має негативну тенденцію зростання усіх показників дебіторської заборгованості, які мали місце на підприємстві в попередніх періодах. За підсумками 2018 року збільшилась загальна сума дебіторської заборгованості, порівняно з 2017 роком, на 758 тис. грн., тобто більш ніж в 6 разів (622,76 %). Негативну динаміку підтверджують дані за I-ше півріччя 2019 р. Крім того, збільшення заборгованості дебіторів відбулось за всіма видами дебіторської заборгованості, що вказує на негативні зміни в управлінні її величиною та строками погашення, і хоча дане підприємство не має зазначеної в балансі довгострокової дебіторської заборгованості, однак в Примітках до фінансової звітності зазначено, що дебіторської заборгованості із терміном більш як 18 місяців є на суму 107 тис. грн. у складі розрахунків з покупцями та замовниками. Критичного моменту не має, оскільки ця заборгованість не досягла терміну позовної давності, однак у її сумі є заборгованість, пов'язана з несплатою покупців та замовників, щодо повернення якої у підприємства є сумніви.

3. Найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості займає заборгованість за розрахунками з покупцями та замовниками (81%). В такому випадку варто переходити до вексельної форми оплати з визначним терміном сплати договірних зобов'язань, бо як показують облікові дані та звітність, підприємство не має векселів одержаних. Значну частку в дебіторській заборгованості досліджуваного підприємства займає інша поточна дебіторська заборгованість (18%). Дебіторська заборгованість за розрахунками бюджетом становить 1%.

4. З проведених розрахунків, можна стверджувати, що ТзДВ «Галія» у складі дебіторської заборгованості не скриває довгострокову дебіторську заборгованість, не оформлену належним чином відповідно до чинного законодавства, адже терміни кредиту замовникам та покупцям згідно розрахунків дорівнюють приблизно 16 днів, хоч мають тенденцію до збільшення цих строкових рамок. Про це свідчить і ріст дебіторської заборгованості в цілому. До того ж показник оборотності кредиторської заборгованості був досить високим у 2017 році, однак на кінець звітного періоду різко знизився (з 107 на 22, що у 5 разів менше). Тому управлінському персоналу слід впровадити ефективну політику щодо контролю за сплатою платежів дебіторами.

ВИСНОВКИ

В результаті опрацювання законодавчої, нормативної і інструктивної бази, наукової літератури, та проведених практичних досліджень з питань обліку та аудиту дебіторської заборгованості у ТзДВ «Галія», сформовані певні висновки:

1. Дослідження наукової літератури та опрацювання нормативних документів, дав змогу визначити економічну суть дебіторської заборгованості як об'єкта обліку, а саме: дебіторська заборгованість – це частина активів, які пов'язані із зобов'язанням сплатити підприємству кошти або інші матеріальні блага внаслідок зустрічних договірних зобов'язань. Дане визначення розкриває економічний зміст дебіторської заборгованості з облікової сторони (актив) та відображає реальні причини її виникнення (договірні зобов'язання).

2. Удосконалено порядок виділення елементів у загальній структурі довгота короткострокової дебіторської заборгованості повинна мати більш чітке співвідношення, а саме: в межах довгострокової – довгострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; довгострокові векселі одержані; інша довгострокова дебіторська заборгованість, а в короткостроковій: короткострокова дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; короткострокові векселі одержані; інша короткострокова дебіторська заборгованість. Така класифікація дає змогу надає повну інформацію про вид дебіторської заборгованості та її спроможність перетворитись з фінансових зобов'язань у гроші у певний термін і за участі певних сторін. Таким чином має розкриватись інформація щодо дебіторської заборгованості і в звітності.

3. Для потреб управління в внутрішньогосподарському обліку, на аналітичних рахунках і в регістрах доцільно було б виділяти: термінову – час погашення якої настав у даному звітному періоді; відстрочену – заборгованість, яку за певних умов переглянуто або ж оформлено у вигляді вексяля; прострочену дебіторську заборгованість – час оплати якої настав у

попередньому звітному періоді, а оплата не здійснена. Важливо також прострочену дебіторську заборгованість групувати за періодами на момент складання фінансової звітності (півріччя, рік) та до настання строку позовної давності, а саме: прострочена заборгованість дебіторів строком до 6 місяців; від 6 місяців до 1-ого року; від 1-ого року до 3-ьох років (строку позовної давності). Таке групування простроченої заборгованості дасть можливість визначити її приналежність відповідно до коротко- або довгострокової заборгованості на момент складання балансу, а також слідкувати за її терміном з метою вчасного погашення, або ж списання відповідно до вимог Податкового кодексу України.

4. Аналіз національних П(С)БО та МСФЗ щодо оцінки дебіторської заборгованості показав, що П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» визначає порядок оцінки лише для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» визначає методи оцінки для фінансових активів, подібно до порядку, який зазначений в МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Також згідно з МСФЗ не передбачено створення резерву сумнівних боргів. Крім того, у даних положеннях не має інформації щодо оцінки довгострокової дебіторської заборгованості на момент виникнення та на дату балансу. Таким чином, в сфері оцінки дебіторської заборгованості існують певні проблеми щодо оцінки довгострокової дебіторської заборгованості, а також в цих положеннях викладенні різні підходи щодо оцінки на дату балансу поточної дебіторської заборгованості та дебіторської заборгованості, яка є фінансовим інструментом.

5. Порівнюючи методи створення резерву сумнівних боргів, визначено їхні позитивні та негативні сторони. Перевага методу створення резерву виходячи з платоспроможності окремих дебіторів полягає у тому, що його розрахунок, як правило, має високий відсоток ймовірності, бо до уваги береться фінансовий стан кожного підприємства, яке має дебіторську заборгованість. Недоліками можна вважати трудомісткість розрахунку резерву за цим методом (потрібно вникати у кожну прострочену дебіторську

заборгованість за конкретним дебітором). Створення резерву на основі класифікації простроченої дебіторської заборгованості за термінами її виникнення вимагає від бухгалтера менших затрат часу. Цей метод є менш точним.

6. Запропоновано доповнити рахунок 37 окремим субрахунком 370 «Розрахунки за бартерними операціями», оскільки наведений в Інструкції № 291 перелік субрахунків до рахунку 37 є неповний, адже не враховує дебіторську заборгованість за бартерними операціями. Дана пропозиція виходить з того, що вимога (претензія) може виникати та внаслідок передання необоротних або оборотних матеріальних активів у обмін на матеріальні ресурси, надані послуги або виконані роботи у результаті бартерних операцій. Ця особливість вимагає виокремлення у складі дебіторської заборгованості тієї частини, яка припадає на необоротні та оборотні активи за бартерними операціями.

7. В процесі вивчення особливостей формування резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку та згідно з нормами Податкового кодексу України виявлено, що досі певні існують протиріччя та розбіжності в порядку створення резерву в бухгалтерському обліку та обліку в цілях оподаткування. Зокрема, основна відмінність полягає у визначенні суми резерву: з метою оподаткування сума відрахувань у резерв залежить від періоду прострочення погашення боргу, а в бухгалтерському обліку резерв залежить від бухгалтерського стану (платоспроможності) боржника і оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково.

8. Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією № 291 не виділено окремого рахунку щодо довгострокової дебіторської заборгованості, адже крім дебіторської заборгованості на рахунку 18 також групується інформація пр. інші необоротні активи. На наш погляд, такий порядок синтетичного обліку довгострокової дебіторської заборгованості є недоцільним. Тому варто з рахунка 18 забрати субрахунок 184 «Інші необоротні активи». Введення таких змін дасть змогу відокремити

інформацію про довгострокову дебіторську заборгованість з метою управління її величиною за видами заборгованостей та терміном погашення, а також полегшить заповнення фінансової звітності, так як для довгострокової дебіторської заборгованості виділений окремий рядок з аналогічною назвою.

9. Сьогодні науково-практичні дослідження управління підприємствами показують, що доцільно здійснювати як кількісний так і якісний аналіз показників щодо оцінки поточного стану дебіторської заборгованості. Це забезпечує ефективність відповідних процесів господарювання. Тому, ми, рекомендуємо проводити комплексний аналіз дебіторської заборгованості в підприємствах. Комплексний аналіз охоплює п'ять етапів аналізу, функціонально пов'язаних між собою: 1) визначення об'єкта аналізу, мети та основних завдань аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві; 2) збирання та опрацювання джерел інформації для аналізу дебіторської заборгованості; 3) аналіз динаміки, складу і структури дебіторської заборгованості на підприємстві; 4) оцінка результатів аналізу дебіторської заборгованості та формулювання аналітичних висновків; 5) прийняття управлінських рішень, які будуть сприяти підвищенню ефективності господарської діяльності підприємства і зниженню ризику неповернення боргів.

10. ТзДВ «Галія» має негативну тенденцію зростання усіх показників дебіторської заборгованості, які мали місце на підприємстві в попередніх періодах. За підсумками 2018 року збільшилась загальна сума дебіторської заборгованості, порівняно з 2017 роком, на 758 тис. грн., тобто більш ніж в 6 разів (622,76 %). Негативну динаміку підтверджують дані за I-ше півріччя 2019 р. Крім того, збільшення заборгованості дебіторів відбулось за всіма видами дебіторської заборгованості, що вказує на негативні зміни в управлінні її величиною та строками погашення, і хоча дане підприємство не має зазначеної в балансі довгострокової дебіторської заборгованості, однак в Примітках до фінансової звітності зазначено, що дебіторської заборгованості

із терміном більш як 18 місяців є на суму 107 тис. грн. у складі розрахунків з покупцями та замовниками. Критичного моменту не має, оскільки ця заборгованість не досягла терміну позовної давності, однак у її сумі є заборгованість, пов'язана з несплатою покупців та замовників, щодо повернення якої у підприємства є сумніви.

11. Найбільшу питому вагу у дебіторській заборгованості займає заборгованість за розрахунками з покупцями та замовниками (81%). В такому випадку варто переходити до вексельної форми оплати з визначним терміном сплати договірних зобов'язань, бо як показують облікові дані та звітність, підприємство не має векселів одержаних. Значну частку в дебіторській заборгованості досліджуваного підприємства займає інша поточна дебіторська заборгованість (18%). Дебіторська заборгованість за розрахунками бюджетом становить 1%.

12. З проведених розрахунків, можна стверджувати, що ТзДВ «Галія» у складі дебіторської заборгованості не скриває довгострокову дебіторську заборгованість, не оформлену належним чином відповідно до чинного законодавства, адже терміни кредиту замовникам та покупцям згідно розрахунків дорівнюють приблизно 16 днів, хоч мають тенденцію до збільшення цих строкових рамок. Про це свідчить і ріст дебіторської заборгованості в цілому. До того ж показник оборотності кредиторської заборгованості був досить високим у 2017 році, однак на кінець звітного періоду різко знизився (з 107 на 22, що у 5 разів менше). Тому управлінському персоналу слід впровадити ефективну політику щодо контролю за сплатою платежів дебіторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Д. Проблемы взыскания дебиторской задолженности. URL: <http://reportnir.s-vfu.ru/upload/586405648b985.pdf#page=10>.
2. Береза С. Л. Побудова облікової політики відображення грошових активів та дебіторської заборгованості. URL: <https://scholar.google.com/scholar?cluster=5674794520140409272&hl=en&oi=scholar>
3. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств *Фінанси України*. 2017. №12. С. 24-36.
4. Білоусько В. С., Беленкова М. І. Проблеми обліку дебіторської заборгованості підприємств у контексті розвитку товарного кредитування. *Проблемна економіка*. 2012. №11. С. 68-73.
5. Бірюкова А. О. Умови виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету* [наук. збірник]. Серія : Економічні науки. URL: <https://economic-vistnic.stu.cn.ua/tmp/pdf/215.pdf>.
6. Біткіне Є. Г. Управління дебіторською заборгованістю на промисловому підприємстві / Є. Г. Біткіне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3123/196.pdf>.
7. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. К. : Ельга, 2008. 724 с.
8. Бойко В. М., Вашків П. Г. Бізнес: словник-довідник. К. : Україна, 2008. 565 с.
9. Буднік Т. В., Гнатенко Є. П. Проблеми та шляхи удосконалення дебіторської заборгованості як об'єкта обліку й аналізу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 740-743.
10. Бутинець Т. А. Документування господарських фактів: теорія, методологія, комп'ютеризація : наук. видання. Житомир: ЖІТІ, 1999. 412 с.

11. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підруч. для студентів вузів спеціальності 7.050601 «Облік і аудит» – 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир : ЖІТІ, 2000. 640 с.
12. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студ. спеціальності «Облік і аудит» – 8 вид, доп. і перероб. / За ред. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2009. 912 с.
13. Власюк Г. В. Проблеми класифікації та оцінки дебіторської заборгованості *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. URL : <https://lib.dsau.dp.ua/book/87313>.
14. Гнатенко Є. П., Мельниченко С. С. Методичні підходи щодо визначення поняття «дебіторська заборгованість». *Економічні науки*. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econof_2013_10%281%29__21.
15. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами. Харків. : Фактор, 2013. 1072 с.
16. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кулага О. М. Трансформації фінансової звітності українських підприємств у звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності : методич. посіб. Вінниця : Консоль, 2013. 267 с.
17. Гнатенко Є. П. Щодо аналізу стану дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві URL : [file://D:econof_2013_10\(1\)](file://D:econof_2013_10(1)).
18. Господарський кодекс України – Кодекс України (зі змінами) від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
19. Грабова Н. М. Теорія бухгалтерського обліку : підручник – 6-те вид. Київ : А.С.К., 2005. 266 с.
20. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання *Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації*. 2007. – № 48. – 68 с.
21. Дембинский Н. В. Вопросы теории экономического анализа : науч.изд. Москва : Финансы, 1973. 72 с.
22. Дергачова В. В., Скоробогатова Н. Є., Шик Л. М. Облік у зарубіжних

- країнах : навч. посіб. Київ : НТУУ «КПІ», 2011. 257 с.
23. Друри К. В. Ведение в управленческий производственный учет. М. : Энергоиздат, 1998. 268 с.
 24. Дубровська Є. В. Управління дебіторською заборгованістю підприємств вантажного автотранспорту : автореф. к.е.н.: 08.00.04. Харків, 2010. 22 с.
 25. Євлаш Т. Методичні підходи до удосконалення класифікації дебіторської заборгованості *Економічний аналіз*. 2017. Вип. 5. С. 255-258.
 26. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : [Монографія] / З.В. Задорожний. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 336 с.
 27. Заїка Н. А., Заїка С. А., Кравцова О. М. Обґрунтування поняття «дебіторська заборгованість» як економічної заборгованості URL : http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Economics/72348.doc.htm.
 28. Золотогоров В. Г. Экономика: энциклопедический словарь. Минск: Книжный дом, 2004. 560 с.
 29. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій – Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 URL : http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id.
 30. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : підручник. К.: ЦУЛ, 2002. 469 с.
 31. Кірілкіна О. Є., Сапаріна О. Ф. Методологічні основи аналізу дебіторської заборгованості. *Глобальні та національні проблеми економіки* / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Випуск 3, 2015. С. 865-868.
 32. Ковальов В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности : науч. изд. – 4-е изд, перераб. и доп. М. : Финансы и статистика, 2010. 432 с.
 33. Колеснікова О. М. Проблемні питання обліку резерву сумнівних

- боргів в контексті Податкового кодексу України *Ефективна економіка*. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=772>.
34. Кужельний М. В., Лінник В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: підруч. Київ : КНЕУ, 2001. 334 с.
 35. Кулик В. А. Бухгалтерський баланс: минуле, сучасне, майбутнє : монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 186 с.
 36. Кундря-Висоцька О. П., Москаленко О. В., Сулима О. М. Організація бухгалтерського обліку : навч. посібник. К. : УБС НБУ, 2015. 336 с.
 37. Кручак Л. В. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/37.pdf>.
 38. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 256 с.
 39. Мазур Т. І. Теоретичні та облікові аспекти дебіторської заборгованості. URL : http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68899.doc.htm.
 40. Макаров В. Г., Белоусов М. С. Теория бухгалтерского учета : учеб.пособ. Москва : Госфиниздат, 1955. 288 с.
 41. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: Теорія, практика, перспективи : монографія. Житомир: ЖІТІ, 2007. 384 с.
 42. Матицина Н. О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2006. – № 12. – С. 38-42. URL : <http://catalog.puet.edu.ua/orasunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:111967>.
 43. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» – Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013.
 44. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові

- інструменти: подання» – Міжнародний документ від 01.01.2012 р.
URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029.
45. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» – Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_015.
46. Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS) URL : http://minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410.
47. Міщук Є. В. Определение составляющих инвестиционной привлекательности предприятий и отраслей как факторов их безопасности. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 94-104.
48. Міщук Є. В., Сідорова І. І. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 54-57.
49. Методика розрахунку показників ділової активності. URL: <https://www.finalon.com/metodykaroZRakhunku/103vidnosnipokaznykydilovoiaktyvnosti>.
50. Москалюк Г. О. Облік та контроль дебіторської заборгованості: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку* : [збірник наук.праць] / Відпов. ред. О. Є. Кузьмін. Львів: Львівська політехніка, 2012. С. 173-179.
51. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. 39.
52. Нашкерська Г. Методологія і практика оцінювання у фінансовому обліку : монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 426 с.
53. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 11. С. 31-37.
54. Палий В.Ф., Палий В.В. Финансовый учет: учеб.пособ. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИД ФБК-ПРЕСС, 2001. 672 с.

55. Податковий кодекс України *Кодекс України № 2755-VI*. від 02.12.2010 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
56. Подолянюк Р. В. Актуальні проблеми обліку дебіторської заборгованості URL : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/402/196.pdf>.
57. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» – Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
58. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» – Наказ Міністерства фінансів України № 20 від 31.01.2000 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
59. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» – Наказ Міністерства фінансів України № 91 від 26.04.2000 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
60. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» – Наказ Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
61. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» – Наказ Міністерства фінансів України № 290 від 29.11.1999 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.
62. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» – Наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.1999 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
63. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» – Наказ Міністерства фінансів України № 20 від 31.01.2000 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.
64. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник. – 3-тє вид. перероб. і доп. Київ: «Знання», 2008. 630 с.

65. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні – Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
66. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті – Постанова Національного банку України № 22 від 21.01.2004 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
67. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України – Постанова Правління Національного банку України № 508 від 16.12.2002 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0174-03>.
68. Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей – Постанова Кабінету міністрів України № 116 від 22.01.1996 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>.
69. Пушкар М.С. Метатеорія обліку або якою повинна стати теорія : монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2007. 359 с.
70. Ринкова термінологія ділової людини : слов.-довід. / В. М. Лінніков, В.В. Барановський, В. В. Рокоча та ін. Київ : Абрис, 1992. 96 с.
71. Сахарцева І. І. Бухгалтерський облік : [навч. посіб.] / І.І. Сахарцева, Г. А. Семенов, Г. М. Бескоста; За ред. І. І. Сахарцевої. – К. : Кондор, 2009. – 556 с.
72. Серкіна Н. В. Проблемні аспекти визначення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та її відображення у фінансовій звітності. *Вісник ДонДУЕТ*. 2013. № 3/2(23). С. 129-135.
73. Соловей Н. В., Маліношевська К. І. Проблеми обліку дебіторської заборгованості. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. URL : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/514>.
74. Суглобов А. Е., Жарыгасова Б. Т. Бухгалтерский учет и аудит : учеб. пособ. Москва : КНОРУС, 2007. 496 с.
75. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторсько-кредиторської

- заборгованості: проблеми теорії та практики : автореф. к.е.н.: 08.06.09. Луганськ, 2002. 21 с. URL : <http://referatu.net.ua/referats/7569/147641>.
76. Терещенко М. К. Деякі аспекти удосконалення обліку, аналізу та аудиту дебіторської заборгованості підприємства. *Економічний вісник*. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2014_1_16.
77. Ткач В. И. Международная система учета и отчетности / В. И. Ткач, М. В. Ткач. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
78. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України : підручн. – 3-тє вид. доп. і перероб. Київ : Алерта, 2008. 926 с.
79. Хендриксен Э. Е., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета : пер. с англ. / Под ред. проф. Я. В. Соколова. Москва : Финансы и статистика, 1997. 576 с.
80. Фінансовий облік : підруч. / Я. Д. Крупка, З. В. Задорожний, Н. В. Гудзь та ін. – 4-те вид., доп. і перероб. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 451 с.
81. Фінансовий облік: підручник – у 2 ч.– Ч. 1. / М. І. Бондар, В. І. Єфіменко, Л. Г. Ловінська та ін. Київ : КНЕУ, 2012. 480 с.
82. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; За ред. А. М. Мороза, М. Ф. Пуховкіної. Київ : КНЕУ, 2005. 556 с.
83. Цивільний кодекс України *Кодекс України № 2755-VI*. від 02.12.2010 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
84. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку : монографія. Львів : Каменяр, 2002. 192 с.

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра обліку і оподаткування

Буряк Ольга Володимирівна

**ОБЛІК І АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ**

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування
Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Частина 2

ДОДАТКИ

Тернопіль – 2019